

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
кафедра практичної психології**

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ З
АГРЕСИВНОСТЮ ПІДЛІТКІВ**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студент 2 курсу, 604 групи

Колесник Олександр Григорович

Проф. док. псих. наук, Коваленко А.Б..

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол №4.1 від 3 листопада 2023 р.
Зав. кафедрою _____ Радчук В.М.*

Чернівці – 2023

Анотація

Колесник Олександр Григорович

Тема роботи: «ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ З АГРЕСИВНІСТЮ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ»

Спеціальність 053 Психологія, ОПП «Практична психологія»

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Чернівці,, 2023 рік.

У дипломній роботі проаналізовано питання виявлення комп'ютерної залежності із агресивністю у підлітковому віці.

Робота виконана на базі факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Дипломна робота містить три розділи:

Психологічні аспекти вивчення особливостей прояву тривожності у осіб юнацького.

Емпіричне дослідження рівня тривожності у осіб юнацького віку.

Шляхи подолання тривожності та її проявів у юнаків та юнок.

У процесі роботи зроблено висновки та пропозиції щодо зменшення рівня тривожності молоді шляхом використання психокорекційних вправ та методик. Робота містить 6 таблиць, 1рисунок

Ключові слова: тривога, тривожний стан, рівні тривожності, юнацький вік, психокорекційна робота.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ТА ПРОЯВІВ АГРЕСИВНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	10
1.1 Загальна характеристика поняття «комп'ютерна залежність».....	10
1.2 Психологічні детермінанти виникнення комп'ютерної та інтернет-залежностей.....	14
1.3 Схильність до агресивності у зв'язку з комп'ютерною та інтернет-залежностями.....	17
Висновки до розділу 1.....	21
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ З ПРОЯВАМ АГРЕСИВНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	23
2.1 Організація та методологія емпіричного дослідження.....	23
2.2 Математична обробка емпіричного дослідження.....	25
2.3 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження рівня комп'ютерної залежності та проявів агресивності у підлітковому віці.....	26
2.4 Визначення взаємозв'язку комп'ютерної залежності з проявами агресивності у підлітковому віці.....	38
2.5 Рекомендації з питань подолання комп'ютерної залежності.....	41
Висновки до розділу 2.....	45
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50
ДОДАТКИ.....	53

ВСТУП

Актуальність дослідження: У сучасному надзвичайно мінливому світі, коли науково-технічний прогрес бурхливо і стрімко розвивається дуже важко уявити своє життя без комп'ютера, Інтернету, телефону та інших електронних девайсів. Станом на листопад 2019 року в світі до Інтернету під'єднано 4,1 млрд. користувачів. Найвищий рівень підключення в Європі (82,5 %), а найнижчий – в Африці (28,2 %) (<https://uk.wikipedia.org/wiki>). В Україні також стабільно зростає Інтернет сектор: кількість регулярних Інтернет-користувачів до кінця 2019 року зросла на 7 % – до 22,96 мільйонів. Про це свідчать результати дослідження, яке провела дослідницька компанія Factum Group на замовлення Інтернет-асоціації України. З таким стрімким розвитком кіберпростору з'явився новий вид адиктивних способів особистісної реалізації – комп'ютерна залежність, яка включає в себе чималу кількість проблем залежної поведінки і контролю над потягами. Більшість залежних налічується серед представників молоді віком від 13 до 24 років, однак така проблема набуває обертів і серед інших вікових категорій.

Можна сказати, що однією з найбільш вразливих вікових груп є підлітковий вік. Підлітки створюють віртуальну особистість у мережі Інтернет, яка в ніби пожирає реальну – у людини змінюються інтереси, оточення, уявлення про себе – усе, окрім віртуального комп'ютерного світу стає нецікавим. Ось так і з'являється комп'ютерна та Інтернет-залежність, яка викликає потребу постійно переглядати та надсилати друзям повідомлення, дивитися відео, читати новини, або грати у ігри за будь-якої можливості.

Поява різних нових форм комп'ютерної агресії та їх зростання, особливо серед молоді, недостатньо вивчені. Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що існує об'єктивна психологічна проблема, пов'язана з необхідністю вивчення феномену агресії молоді в Інтернеті (кіберагресія), а також із перенесенням агресивної поведінки з кіберсвіту в реальний світ. Тому важливо проводити дослідження в цьому напрямку. Велика кількість монографій та оглядових публікацій присвячена вивченню явища агресії, в

тому числі молоді, в психології (зокрема, її вивчали Д. Річардсон, Р. Берон, Н.Д. Левітов, К.Лоренц, Е. Фромм, В. Голлічер, К. Бютнер, А. Бандура, А. Басс, Л. Берковіц, Р.Джін, Е. Доннерштейн, К. Мойєр, Дж.П. Скотт, А. Сторр, С. Фешбек та ін. [2;6;22;23;34;41]), дисертаційних робіт як зарубіжних, так і вітчизняних учених [11;17]. Однак у них не розглядалися питання молодіжної агресії в мережі Інтернет (кіберагресії), а також засоби її профілактики і редукції. Саме тому, у своєму дослідженні, ми вирішили з'ясувати взаємозв'язок комп'ютерної залежності з проявами агресивності в підлітковому віці. З метою розширення знань про дані види залежностей та побудови їх профілактики.

Об'єкт дослідження - комп'ютерна залежність підлітків.

Предмет дослідження - взаємозв'язок комп'ютерної залежності з проявами агресивності в підлітковому віці.

Мета дослідження: визначити чи наявний взаємозв'язок комп'ютерної залежності з проявами агресивності в підлітковому віці.

Завдання дослідження:

1. На основі теоретичного аналізу літератури розкрити поняття «комп'ютерна залежність» та «агресивність».

2. На основі емпіричного дослідження визначити наявність та ступінь комп'ютерної залежності та проявів агресивності в підлітковому віці

3. Визначити особливості взаємозв'язку комп'ютерної залежності з проявами агресивності в підлітковому віці .

4. Сформулювати рекомендації для профілактики та подолання комп'ютерної залежності та проявів агресивності в підлітковому віці.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація), емпіричні (опитування, кількість та якісний аналіз результатів), методи математичної статистики (критерій Колмогорова-Смірнова, критерій Пірсона).

Методики:

1. Тест на інтернет-залежність Кімберлі Янг в адаптації В.О. Бурової (В.О. Лоскутової, 1999 р.);
2. Шкала інтернет – залежності С. Чена в адаптації В. Л. Малигіна, К.А.Феклісова (2011 р.);
3. Методика «Види агресивності» Л. Г. Почебут;
4. Тест на визначення рівня гніву (IDR Labs International).

База дослідження. Дослідження проводилося між користувачами соціальної мережі Instagram, які також грають в комп'ютерні ігри. Вибірка – 40 осіб підліткового віку (15-18 років), з них 20 дівчат і та 20 хлопців.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, 45 джерел.

РОЗДІЛ 1

АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ТА ПРОЯВАМИ АГРЕСИВНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

1.1 Загальна характеристика поняття «комп'ютерна залежність»

Для того, щоб розпочати опис детермінант комп'ютерної залежності, потрібно розібратися з питанням визначення феномену комп'ютерної залежності. Поняття комп'ютерної залежності складається із основних психологічних паттернів, що ми можемо зрозуміти через призму поняття „адикція”. Цей феномен включає в себе компульсивну поведінку людини з нездоланим потягом; вся його сутність сприймається адиктом і людьми, які його оточують, як існування без контролю (Л. Доде). Така поведінка, на думку С.Даулінга – це форма деструктивної поведінки, яка характеризується тенденцією віддалятися від реальності та проблем, змінюючи їх психічний стан, постійно повертаючи увагу до певних предметів або видів діяльності, та може підсилюватись розвитком інтенсивних емоцій [28]. Слід зазначити, що у західній науковій літературі комп'ютерна залежність одержала назву Internet Addiction Disorder (IAD) – «Інтернет-адиктивний розлад» або інтернет-адикція. Адикція може вживатися для таких явищ, як лікарська залежність, наркоманія, але тепер більше застосовується не до хімічних, а до психологічних залежностей, наприклад, поведінкових, прикладами яких можуть служити: інтернет- залежність, ігроманія, шопоголізм, психогенне переїдання, фанатизм і т.п. Загалом, комп'ютерну залежність можна називати комп'ютерною адикцією. Комп'ютерна залежність можна розділити на два загальні розділи – це залежність від комп'ютерних ігор та інтернет-залежність. Розглянемо більш конкретно кожний із видів комп'ютерної залежності. Комп'ютерна гра – це комп'ютерна програма, яка використовується для організації ігрового процесу, спілкування з партнерами по грі або виступу в якості партнера. Комп'ютерні ігри можуть створюватися на основі фільмів і книг. З 2011 року комп'ютерні ігри офіційно визнані в США окремим видом мистецтва. З іншого боку – це

ВИД

ігрової діяльності в яких застосовуються мультимедійні технології, а також технології віртуальної або, інакше кажучи, альтернативної реальності. Під впливом стрімкого розвитку цієї сфери у людини, особливо у підлітків та молоді, дуже швидко розвивається залежність від комп'ютерних ігор, яка за своїм впливом на особистість ідентична алкогольній та наркозалежності.

Термін

«інтернет-залежність» вперше був запропонований американським лікарем А.Голдбергом. У рамках цієї концепції він розумів непереборне прагнення до Інтернету, який характеризувався "шкідливим впливом на побутову, освітню, соціальну, трудову, сімейну та фінансову сфери діяльності". За ступенем відступу від реальності, залежність від Інтернету дуже схожа на прагнення до наркотиків, алкоголю та азартних ігор. Згідно з опитуванням американських дослідників, 6-8% користувачів Інтернету вже мають цю патологію, оскільки багато людей не тільки використовують її для роботи чи навчання, але й відповідають розважальним веб-сайтам [5].

Термін комп'ютерна залежність з'явився ще в 1990 р. Даною проблемою займалися такі вчені, як К. Янг, Коул, А.В. Беляєва, С.Л. Новосьолова [4, с. 34].

Основні типи комп'ютерної залежності:

1. Залежність від Інтернету (сетеголізм).
2. Залежність від комп'ютерних ігор (кіберадикція).

Сетеголізм – це постійне перебування людини в Інтернеті. Інколи сетеголіки знаходяться у віртуальному світі до 12-14 годин, спілкуючись з віртуальними знайомими, слухаючи музику, листуються в чатах. Зазвичай сетеголіки - неохайні, неврівноважені люди, яким байдуже до близьких.

Ознаки сетеголіка:

- нав'язливе прагнення постійно перевіряти електронну пошту;
- передчуття наступного сеансу онлайн;
- збільшення часу, проведеного онлайн;
- збільшення кількості грошей, які витрачаються онлайн.

Кіберадикції (залежність від комп'ютерних ігор) ділиться на групи в

залежності від характеру тієї чи іншої гри:

I. Рольові комп'ютерні ігри (максимальний відхід від реальності).

II. Не рольові комп'ютерні ігри (прагнення до досягнення мети - пройти гру, азарт від досягнення мети, набору очок) [42].

Ціннісно-сміслова сфера особистості включає в себе дві основні складові: систему ціннісних орієнтацій, що відповідають за спрямованість особистості і систему особистісних смислів, що відображають суб'єктивну значущість для людини предметів і явищ навколишнього світу.

Аналізом ціннісно-сміислової сфери студента, який залежний від ПК залежності займалися Малигін В.Л., Маркур'єва Ю.А., Прокоф'єва А.В. та інші [20]. Іскандирова А.Б., Пахтусова О.О. вивчали особливості ціннісних орієнтацій у підлітків із залежною поведінкою [28]. А такі науковці, як Дороніна В.Ф., Портнягін В.Ф., Барішевська М.В. досліджували інтернет-залежність та осмисленість життя у юнаків [5].

Індикаторами інтернет-залежності, що сформувалися, згідно з К. Янг, є: повне занурення у Інтернет; потреба проводити в мережі все більше і більше часу; повторні спроби скоротити використання Інтернету; занепокоєння у разі припинення користування Інтернетом; проблеми контролю часу; зміна настрою завдяки використанню Інтернету [31;37]. Цей перелік доповнений такими показниками: виявлення комунікативних переваг людей, які користуються Інтернетом, перед людьми, які ним не користуються; активна мережева діяльність; наявність великої кількості віртуальних друзів у соціальних мережах; визнання того, що неможливо уявити своє життя без Інтернету; використання Інтернету як основного виду дозвілля [2; 5;36]. Занурені в це, молоді люди навіть не замислюються, що можуть створити "залежність від віртуальності". Бігаючи від реальних проблем у світ фантазії, не усвідомлюючи цього, вони починають сприймати це як частину реального. Як наслідок, кіберкомунікативна залежність зараз стає найпоширенішою формою кіберадикції. Діагностика кіберзалежності та визначення груп ризику відіграють важливу роль у профілактиці наркоманії. Для цього необхідно мати надійні діагностичні методики, які б дали змогу з

високим ступенем достовірності визначити рівень кіберкомунікативної залежності.

У сучасному світі підліток не уявляє життя без Інтернету, реклами, телебачення тощо. Він всмоктує все, як губка, підсвідомо і не контролює це. Багато підлітків почали користуватися Всесвітньою павутиною не лише для пошуку інформації, а й як способу життя, який згодом назвали віртуальним. На сайтах, де підлітки спілкуються без візуального контакту, створюються чати та сайти знайомств. Н. Бугай розкриває особливості Інтернет-залежності як форми адиктивної поведінки; аналізує ризики сучасної азартної залежності; наголошує на сучасних проблемах комп'ютерної залежності у підлітків та впливі на поведінкову сферу особистості [3].

Психолого-педагогічні аспекти комп'ютерної залежності підлітків вивчала С. Фадеєва [20]. На думку Т. Дубрової, підлітковий вік – це період формування цінностей, розширення соціальних контактів, які дуже часто дитина змінює віртуальним спілкуванням [5].

Окрім комп'ютерної залежності, надмірне використання комп'ютера та інформаційних технологій може нести й інші ризики: споживання сурогатної інформації (жахи, реклама, порнографія), що призводить до фрагментованих, безсистемних та сурогатних ідей; штучне спілкування в розмовах, форумах, онлайн-іграх, що витісняє спілкування з коханими; ризики для психофізичного здоров'я (погіршення здоров'я: м'язи, скелет, органи зору) [3].

Наш аналіз наукової літератури показав, що вивчення проблеми комп'ютерної залежності у підлітків зазвичай оцінюється з психологічної точки зору (психологія, соціальна психологія, патопсихологія тощо). Наявний досвід, у свою чергу, є надійною основою для широкого розвитку теоретичних та емпіричних соціально-педагогічних досліджень з цих питань. Слід зазначити, що за останні роки в Україні зросла наукова діяльність, орієнтована на ці дослідження. Так як простори Інтернету з кожним днем лише поширюються. З'являються все нові і нові гаджети, які приваблюють до себе не тільки молодь.

А тому підвищується вірогідність появи кібер-адикції не тільки у підлітків, але і у інших вікових груп.

1.2 Психологічні детермінанти виникнення комп'ютерної та інтернет-залежностей

В процесі теоретичного аналізу робіт Ю. Бабаєвої, О. Войскунського, Н.Чудової було виявлено, що, з одного боку, поняття залежності від Інтернету та комп'ютерної залежності відрізняються. З одного боку, користувачі Інтернету мають більше можливостей отримати доступ до необмеженої кількості онлайнної інформації та активностей (спілкування в чаті, завантаження нових ігор, програм). З іншого боку, більшість вчених не розрізняють ці два поняття, оскільки Інтернет є доповненням до комп'ютера, а наркомани використовують комп'ютерні технології для доступу до Інтернету[12;32;37].

У результаті складної взаємодії біохімічних, спадкових, соціальних та індивідуально-психологічних факторів може виникнути адиктивна поведінка. Ці фактори можна поділити на: зовнішні умови фізичного середовища; зовнішні соціальні умови; внутрішні спадково-біологічні, психофізіологічні та індивідуально-типологічні передумови; внутрішньо особистісні причини і механізми залежної поведінки [14].

Х.І. Турецька поділяє детермінанти інтернет-залежності на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх причин вона відносить характеристики соціальної ситуації: зростання відчуженості, дистанційованості між людьми, зростання кількості розлучень, часті зміни місця проживання. І результатом цього є те, що людина часто не відчуває необхідного прийняття та підтримки, намагається компенсувати цю потребу через участь у віртуальних спільнотах – соціальних форумах, чатах тощо. А також сюди відносять такі характеристики простору інтернету: анонімність, необмежена можливість у встановленні контактів, можливість безкарної антисоціальної поведінки. Тобто, людина може бути в інтернеті такою, якою їй не вдається бути в реальному житті – привабливою,

веселою та дружелюбною, а також реалізувати себе в інтернеті так, як

заборонено чи соромно в реальності, бути сексуальною або агресивною. До внутрішніх психологічних характеристик особистості, що спричиняють або ж пов'язані з інтернет-залежністю можна віднести депресію, труднощі міжособистісного спілкування інтернет-залежних, невпевненість у собі та несміливість у соціальних контактах [18].

А також, до загальних ознак комп'ютерної адикції Дж. Сулер доповнив зневажання питаннями, які заслуговують особливої уваги; руйнування стосунків адикта з вагомими для нього людьми; може відчувати провини чи роздратованість, коли чує критику; марні спроби зменшити цю поведінку [30].

Велика кількість дослідників [8;10;33;37] впевнені в існуванні ряду рівнів у формуванні комп'ютерної залежності: справжньої адикції (особи з високим рівнем комп'ютерної залежності), високого ризику виникнення залежності (потенційні адикти), легкої захопленості та низького рівня (незалежні від комп'ютера люди).

Один із українських дослідників впливу мережі Інтернет на соціалізацію, Т. Карабін [16], аналізує поняття інтернет-залежності і називає такі його ознаки: нав'язливе бажання вийти в Інтернет, будучи «off-line» (від'єднаним від мережі Інтернет), та нездатність вийти з Інтернету, будучи «on-line» (під'єднаним до мережі Інтернет). Психологічна роль адиктивної поведінки полягає в тому, що, прагнучи втекти від реальності, людина періодично намагається штучним шляхом змінити свій негативний психічний стан на такий, що дає їй ілюзію безпеки, відновлення рівноваги. Цей процес здатен захопити настільки, що людина стає безпомічною перед своєю пристрастю, вольові зусилля слабшають і не дають можливості протистояти адикції. Використання Інтернету поглинає час, енергію та емоції, тому залежний в змозі підтримувати життєвий баланс, займатися іншими формами діяльності, любити спілкуватися з людьми, розвивати інші аспекти особистості, виявляти співчуття, співчуття, емоційну підтримку, навіть найближчі люди. Навіть якщо людина раніше мала певне хобі, то воно відходить на другий план. Проблема Інтернет-залежності у дітей та

підлітків є особливо актуальною, оскільки вони ще не здатні протистояти зовнішнім і внутрішнім імпульсам.

Психологічні симптоми інтернет-залежності:

- відчуття ейфорії чи піднесеності під час роботи за комп'ютером;
- нездатність зупинити роботу за комп'ютером, яка триває більше, ніж дві години;
- збільшення часу проведеного за комп'ютером;
- ігнорування друзів та сім'ї;
- відчуття порожнечі, депресії та роздратованості поза комп'ютером;
- перекладання повсякденних турбот на плечі членів

сім'ї. Фізіологічні симптоми інтернет-залежності:

- зап'ястковий тунельний синдром – оніміння та зниження чутливості пальців;
- сухі очі;
- головні болі (схожі на мігрень);
- болі у спині;
- нерегулярне харчування – відсутність апетиту;
- недотримання гігієни;
- розлади сну.

Останнім часом серед науковців відбувалося широке обговорення питання, включати чи ні Інтернет-залежність у класифікацію психічних розладів, зокрема в DSM-5. На даний момент Інтернет-залежність (або Інтернетаддикція) – нав'язливе прагнення використовувати Інтернет і надмірне користування ним, проведення великої кількості часу в мережі – не є психічним розладом за медичними критеріями (DSM-5 і МКБ-10), проте в МКБ-11 (травень 2019) включені залежність від відео-ігор і залежність від азартних онлайн ігор.

Часто вважають, що перша ознака Інтернет-залежності – це занадто довге перебування в Інтернеті. Для того щоб підтвердити цей феномен дослідники намагалися, насамперед, визначити кількість годин, які потрібно провести в

онлайн. Справді, для більш ніж половини людей, що страждають від

психологічних проблем, пов'язаних із використанням Інтернету, ці проблеми виникають саме через надмірне користування Інтернетом. Але тривалість перебування в Інтернеті сама по собі не є єдиною причиною виникнення Інтернет-залежності. Адже дослідники вважають, що на відміну від інших залежностей (хімічних або від азартних ігор), які вважаються виключно шкідливими і повинні бути абсолютно виключені, Інтернет вже став реально необхідним засобом у будь-якій сфері життя людини. Таким чином, з'являється питання: як відрізнити необхідне використання Інтернету від надмірного або шкідливого? У психології вироблено кілька напрямів пояснення даного феномена.

1.3 Схильність до агресивності у зв'язку з комп'ютерною та інтернет-залежностями

Поява на початку ХХ століття двох потужних теоретико-методологічних напрямів – психоаналізу і біхевіоризму – зумовила два основні підходи до проблеми агресії: як до природженої властивості (вчення про „танатос” З. Фрейда) і як реакції на несприятливий зовнішній стимул (концепція „фрустрації – агресії” Д. Долларда і Н. Міллера).

Психічні розлади у ігроманів видно неозброєним оком: знижений настрій, самопочуття, низька активність, підвищена тривожність. Для наркоманів азартних ігор реальний світ нудний, нецікавий і повний небезпек, адже більшість із них - це люди, які погано пристосовуються до суспільства. В результаті людина намагається жити в іншому світі - віртуальному, де все дозволено і визначає правила гри. Це свідчить про дезадаптацію, неадекватне сприйняття себе та навколишнього світу. Тривога зростає із зростанням дисонансу між "віртуальним", який є безсмертним і може робити все, що може у віртуальному світі, і "реальним", який є звичайним смертним.[40]

Агресія - це будь-яка форма поведінки, спрямована на образу чи заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка не бажає такого поводження. Термін "агресія" зазвичай стосується певних форм поведінки, спрямованих на заподіяння шкоди

іншим. Агресія означає бути готовим до різного роду агресивних дій і сприймати світ як ворожий, втручаючись у задоволення потреб.

Агресія підлітків займає особливе місце. Недостатня здатність адаптуватися до зовнішніх умов, різних конфліктів та екстремальних ситуацій, надійність та підвищена навіювання, а також вразливість, недостатня вибірковість поведінки може призвести до формування агресивної поведінки. На формування особистості дітей та підлітків впливає ряд зовнішніх факторів: сім'я, телебачення, однолітки та інші. А якщо цей ефект негативний, то агресія погіршується.

Питання негативного впливу розважально-ігрового поля дитини на її психіку, правосвідомість і законслухняність тією чи іншою мірою у своїх дослідженнях розглядали Ю. Антонян, Б. Бараненко, В. Василінчук, Г. Горшенков, В. Емінов, В. Євдокимов та інші.

На психіку дитини негативно впливають будь-які ігри, які не пов'язані з навчанням дитини або розвитком її логіки, уваги, пам'яті, інтелекту. Такі ігри викликають у дитини залежність від гри. Він живе у віртуальному середовищі, долає нескінченних «ворогів» і лише зрідка повертається до реального світу, втрачаючи орієнтацію на час. Негативні наслідки шкідливих комп'ютерних програм посилюються, якщо вони містять сцени насильства та жорстокості [15].

Велика увага потрібна тим, чиє відхилення від реальності ще не знайшло свого жвавого виразу, хто лише починає засвоювати звикання до поведінки в складних конфліктах із вимогами навколишнього середовища, хто потенційно може брати участь у різних типах реалізації звикання. Найчастіше, коли підлітки занурюються у віртуальний світ, вони не можуть протистояти йому без необхідних педагогічних наук: теорії, історії, інноваційних технологій, механізмів психологічного захисту. В результаті страждає їх психічна система. Комп'ютерна залежність представляє ще більшу небезпеку для дітей, що перебувають у групі ризику. Ця категорія дітей в силу певних причин свого життя більше інших категорій схильна до негативних впливів: досвід, винесений з власної сім'ї, не завжди є позитивним і корисним для цих дітей. Грає роль і

генетична схильність до різних видів залежностей (токсикоманія, алкоголізм, нікотинова залежність та ін.), що служить хорошою основою для ще більш швидкого придбання і розвитку нових форм залежної поведінки, зокрема, Інтернет-залежності та геймаддикції [2].

Основними потребами в цьому віці є дві протилежні речі: прагнення до незалежності та жага бути прийнятим у групі однолітків. Підліток зневажає орієнтацію на групу: чи то спортивна секція, чи судова компанія, яка вчиняє злочини. Йому важливо сприйматися в цій групі і мати певний авторитет. Щоб отримати цей авторитет, підлітки часто вдаються до жорстоких, навіть жорстоких вчинків. Насильству також сприяє той факт, що під час дозрівання область мозку, відповідальна за емпатію і співчуття, зазнає значної перебудови. Тому підліткам важко орієнтуватися в емоціях та почуттях. Але область, відповідальна за егоїзм та відсутність емпатії, навпаки, досить активна. Така перебудова не випадково задумана природою. Підліток переживає стільки напруження під час гормонального становлення, що регуляторний процес, який знижує емоційність, допомагає психіці вижити. Побічною дією зниження емоційного сприймання є цинізм, який так нас засмучує під час спілкування з підлітками. Добра новина та, що наприкінці періоду дозрівання всі функції нормалізуються [26].

На появу агресивності впливають не тільки інтернет-ігри або комунікація у кіберпросторі, а також регулярний перегляд фільмів або передач зі сценами насилля призводить до зросту агресії глядачів. З телебачення та інтернету діти та підлітки засвоюють різноманітні агресивні прийоми та моделі поведінки. В цьому випадку, агресія є наслідком перегляду передач, фільмів з сценами насилля, не навпаки [43].

У наш час великої значущості набув такий вид агресії в інтернет просторі, як кібербулінг. За останнє десятиліття явище кібер-залякування зазнало значних змін. По-перше, основним напрямком досліджень був пошук найбільш ефективних стратегій управління кібер-знущаннями, самозахистом, шляхів ефективного втручання [13; 43; 26]. Результатом цього пошуку стала розробка

принципів, політики, правових та методологічних інструментів боротьби з кібер-знуцаннями. По-друге, завдяки міжнародним і крос культурним дослідженням людство усвідомило кібербулінг як глобальне явище, яке попри наявну культурну специфіку має загально-людську природу і закономірності [3;15;30].

Завдяки стрімкому розвитку технологій постійно виникають нові та нові форми поведінки, які підпадають під найширше визначення кібербулінгу як агресії з боку цих технологій з метою заподіяння шкоди іншим та в умовах нерівності. Ще однією особливістю дослідження є те, що дослідники звертаються до вивчення іміджу кібербулінгу очима підлітків, коли визначають, яка поведінка та закономірності пов'язані з кібербулінгом і якою поведінкою вони не вважають булінг. Це означає, що кібербулінг в більш широкому розумінні включає всі психологічні небезпеки в Інтернет-середовищі, які діють як тиск кіберсередовища, орієнтований на особисте враження людини чи групи людей і відповідає основним критеріям булінгу (навмисність, повторення та нерівність).

У соціальних мережах з'являються нові агресивні групи, які спонукають підлітків на побиття однолітків заради "лайків" і перемоги відповідного відео. Набувають популярності спільноти "ЗАБИВЫ", "ULTRAPIR" та інші. У них "змагаються" відео, де численна група підлітків у прямому сенсі забиває однолітків. Якщо твій "вайн батл" набирає більшу кількість лайків і репостів - ти крутий, сміливий переможець. А у деяких спільнотах за перемогу ще й светрик дарують. Рівень дитячої агресії зростає. Кожна друга дитина скаржиться на булінг (цькування, знущання) у школі. Агресивність не буває вродженою, а є наслідком недостатньої уваги з боку батьків, наджорстоких покарань навіть за незначні проступки та байдужості до життя власної дитини. У підлітковому віці на появу агресивності також впливає соціальне оточення, та наміри приєднати себе до певної групи або спільноти.

Висновки до розділу 1

За допомогою теоретичного аналізу ми визначили, що комп'ютерну залежність визначено як «нехімічну залежність», пов'язану з дезадаптивною обсесивною роботою за комп'ютером. Виділено два види комп'ютерної залежності: компульсивне застосування комп'ютеру для роботи в Інтернеті (у чатах, on-line іграх, аукціонах, сайтах асоціальної спрямованості: порнографічних, суїцидальних тощо) та залежність від роботи, опосередкованої комп'ютерною діяльністю (off-line ігри, програмування і т.і.).

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виділити основні причини виникнення інтернет-адикції у старшокласників та її ознаки. Кваліфікаційні ознаки психологічної залежності від комп'ютера можна покласти в основу діагностичної методики, якої на даний момент потребують шкільні психологи, педагоги, соціально-психологічні служби, батьки, стурбовані надмірним захопленням дітей кібернетичним простором.

Комп'ютерні ігри можуть мати як негативні, так і позитивні наслідки. Для виникнення комп'ютерної залежності важливе значення мають види комп'ютерних ігор (до найбільш впливових відносяться рольові), вік особи (пік ігрової комп'ютерної активності припадає на вік 11-12 років, молодший підлітковий), психологічні чинники (індивідуально-особистісні, розумові здібності, самооцінка, комунікативні здібності, схильність до ризику, суб'єктність, тривожність, вольовий потенціал) та фактори соціального оточення (рівень соціалізації, місце навчання чи роботи, дитячо-батьківські відносини, відносини з друзями (статус і місце в групі), коло спілкування).

Головними чинниками, що сприяють виникненню агресивних реакцій у підлітків, є: характеристики спрямованості та самосвідомості особистості (низький рівень сформованості моральних уявлень, неадекватні самооцінка й рівень домагань), індивідуально-психологічні (емоційна нестабільність, високий рівень особистісної тривожності, низький рівень розвитку інтелекту, не сформованість навичок самоконтролю поведінки та функцій прогнозування її наслідків) і соціально-психологічні (статус підлітка в колективі однолітків,

низький рівень соціальної адаптації, несприятливий емоційний мікроклімат у родині, характер і система виховання, вплив засобів масової інформації та комп'ютерних ігор тощо) передумови функціонування особистості, що можна об'єднати у відповідний симптомокомплекс особливостей підлітків, схильних до агресивних реакцій.

Агресія - це будь-яка форма поведінки, спрямована на образу чи заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка не бажає такого поводження. Агресія підлітків займає особливе місце. Недостатня здатність адаптуватися до зовнішніх умов, різних конфліктів та екстремальних ситуацій, надійність та підвищена навіювання, а також вразливість, недостатня вибірковість поведінки може призвести до формування агресивної поведінки. На появу агресивності впливають не тільки інтернет-ігри або комунікація у кіберпросторі, а також регулярний перегляд фільмів або передач зі сценами насилля призводить до зросту агресії глядачів. З телебачення та інтернету діти та підлітки засвоюють різноманітні агресивні прийоми та моделі поведінки. В цьому випадку, агресія є наслідком перегляду передач, фільмів з сценами насилля, не навпаки.

На нашу думку, ураховуючи прогнози темпів зростання поширеності Інтернету в Україні, зростання кількості молоді серед користувачів Інтернету, Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, формування Інтернет-залежності у чверті користувачів в перші півроку після початку роботи в Інтернеті, можна зробити висновок, що вивчення впливу Інтернет-залежності на особистісні характеристики сучасної молоді є актуальною проблемою психології. Вивчення даної проблеми дозволить розробити профілактичну та психокорекційну програму для попередження змін особистості Інтернет-залежних користувачів.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ З ПРОЯВАМ АГРЕСИВНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

2.1 Організація та методологія емпіричного дослідження

Основним завданням дослідження на емпіричному етапі було виявлення наявності та характеру зв'язку між рівнем комп'ютерної залежності з проявами агресивності в підлітковому віці. У другому розділі висвітлено методики дослідження, наведено їх результати.

Базою для дослідження стали теоретичні положення про поняття психологічного профілю споживача та схильності до ризику таких дослідників: Т.М. Вакуліч, О.Є. Войскунський, Кімберлі Янг, Л.Г. Почебут, С. Чен.

У проведенні емпіричного дослідження ми застосовували такі методи: теоретичні (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення теоретичного матеріалу); емпіричні (опитування, кількість та якісний аналіз результатів); методи математичної статистики (критерій Колмогорова - Смірнова, критерій t- Пірсона).

Етапи проведення дослідження:

- 1) Збір теоретичних даних та вибір методик для дослідження;
- 2) Знайомство та безпосередній збір даних у респондентів, що погодилися прийняти участь у дослідженні;
- 3) Обробка, аналіз та інтерпретація результатів вибірки.

Для емпіричного вивчення наявності та рівня комп'ютерної залежності та агресивності в підлітковому віці були використані стандартизовані психологічні методики:

1. Тест на інтернет-залежність Кімберлі Янг в адаптації В.О. Бурової (В.О. Лоскутової, 1999 р.);
2. Шкала інтернет – залежності С.Чена в адаптації В.Л. Малигіна, К.А.Феклісова (2011 р.);
3. Методика «Види агресивності» Л.Г. Почебут;

4. Тест на визначення рівня гніву (IDR Labs International).

Характеристика використаних методик:

1. Тест на інтернет-залежність Кімберлі Янг в адаптації В.О. Бурової (В.О. Лоскутової, 1999 р.)[37]:

Методика, розроблена і апробована в 1995 році Кімберлі Янг (Kimberley S. Young), професором психології Пітсбурзького університету в Бретфорді. Тест являє собою інструмент самодіагностики патологічного пристрасі до інтернету (незалежно від форми цієї пристрасі). Однак, слід враховувати, що діагностична категорія інтернет-адикції досі остаточно не визначена. Представлений опитувальник є перекладеної і модифікованою версією Тесту К.Янг, виконаної В.А. Лоскутової (Буровой). За результатами 4-річного дослідження В.А.Лоскутова захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук за темою «Інтернет-залежність як форма нехімічних адиктивних розладів». Тест К. Янг складається з 20 питань і доступний в двох варіантах: Internet Addiction Test (IAT) і Internet Addiction Test for Families (IAT-F). Модифікована версія опитувальника В.А. Лоскутової включає в себе 40 пунктів. На кожне питання випробовуваний повинен відповісти згідно з 5-бальною шкалою Лікерта. Бали з усіх питань підсумовуються, визначаючи підсумкове значення.

2. Шкала інтернет – залежності С.Чена в адаптації В. Л. Малигіна, К. А. Феклісова (2011 р.)[21]:

Тест дозволяє вимірювати як специфічні симптоми залежності (толерантність, абстинентний синдром, компульсивність), так і психологічні аспекти, такі як здатність управляти своїм часом і наявність внутрішньо-особистісних проблем. Згідно з методикою Чена, 27-42 балів відповідає мінімальному ризику розвитку інтернет-залежної поведінки, 43-64 бали- схильності до інтернет-залежного поведінки, 65 і вище відповідає статусу сформованого і стійкого інтернет залежної поведінки.

3. Методика «Види агресивності» Л. Г. Почебут [29]:

Методика «Види агресивності» розроблена на основі опитувальника Басса-Дарки і дозволяє диференціювати такі види агресивної поведінки, як вербальна, фізична, предметна, емоційна агресія, а також самоагресія. Агресивність розглядається автором як прояв дезадаптації і інтолерантності. Методика виявляє відсутність або низький рівень агресії (0-10 балів), середній рівень агресії (11-24 балів) та високий рівень агресії (від 25 до 40 балів).

4. Тест на визначення рівня гніву (IDR Labs International) [44]:

Тест IDR-MAT широко використовується для визначення рівня гніву людини. Спираючись на роботу доктора Джудіт М. Сігел, цей тест відображає рівень гніву, використовуючи різноманітні емпіричні аспекти. Дослідження роботи д-ра Сігел показали, що цей тест вирізняється хорошими психометричними даними та високою надійністю. Тому цей тест часто використовується для досліджень та клінічних випробувань, в яких він виявився корисним не тільки для визначення рівня гніву, але й для визначення його впливу на фізичне здоров'я і рівень стресу людини. Тест IDR-MAT є власністю IDR Labs International. Розробники цього безкоштовного онлайн-тесту є дипломованими спеціалістами, що мали досвід роботи з численними тестуваннями особистості, а також працювали на професійному рівні з тестуванням типології особистості.

2.2 Математична обробка емпіричного дослідження

Для того, щоб визначити чи наявний взаємозв'язок комп'ютерної залежності з проявами агресивності в підлітковому віці, нам необхідно скористатися методами математичної статистики, тобто провести математичну обробку результатів дослідження.

Перший крок – це встановлення типу розподілу даних за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова. Даний критерій використовується для виявлення межі, де сума розбіжностей між двома розподілами найбільша, а

також оцінки достовірності наявної розбіжності. Виходячи з цього, тип

розподілу може бути двох видів: нормальний або відхилений від нормального. Якщо $p < 0,05$, то тип розподілу вважається нормальним, у випадку коли $p > 0,05$

– розподіл відхилений від нормального [25; 27].

Перевірку зв'язку можна здійснювати лише для пов'язаних вибірок. Це означає, що між елементами обох досліджуваних вибірок існує взаємно однозначна відповідність, а кількість елементів у вибірках є однаковою. Замість гіпотези про наявність кореляційного зв'язку часто розглядають протилежну гіпотезу про відсутність зв'язку між досліджуваними величинами. Загальна методика перевірки гіпотези про існування зв'язку між ознаками передбачає три основних етапи: визначення типу даних; перевірку гіпотези про відсутність зв'язку і, в разі її відхилення, оцінювання сили зв'язку.

Застосування коефіцієнта Пірсона як міри зв'язку є обґрунтованим лише за умови, що спільний розподіл пари ознак є нормальним. Тому перед його розрахунком слід перевірити виконання цієї гіпотези. Якщо вона справедлива, то квадрат коефіцієнта кореляції Пірсона дорівнює коефіцієнту детермінації [25].

2.3 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження рівня комп'ютерної залежності та проявів агресивності у підлітковому віці

Для проведення дослідження взаємозв'язку комп'ютерної залежності з проявами агресивності у підлітковому віці ми скористалися рядом методик, до яких відносяться: тест на інтернет-залежність Кімберлі Янг в адаптації В.О.Бурової (В.О. Лоскутової, 1999 р.); шкала інтернет-залежності С.Чена в адаптації В.Л.Малигіна, К.А. Феклісова (2011 р.); методика «Види агресивності» Л.Г.Почебут; тест на визначення рівня гніву (IDR Labs International). Після опитування вибірки була здійснена обробка бланків для відповідей кожного з респондентів, а потім всі дані були зведені у групові результати. Дослідження здійснювалося на основі відповідей 40 респондентів.

Слід розпочати аналіз результатів з методики «Шкала інтернет-залежності С. Чена» в адаптації В.Л. Малигіна, адже вона стала основою для дослідження вибірки. Групові дані представлені у таблиці 2.3.1.

Таблиця 2.3.1

Групові результати дослідження інтернет-залежності
за методикою С. Чена

Шкала	Рівень		Низький		Середній		Високий	
	к-сть респ.	%	к-сть респ.	%	к-сть респ.	%	к-сть респ.	%
Компульсивні симптоми	14	35	18	45	8	20		
Симптоми відміни	27	67,5	10	25	3	7,5		
Толерантність	13	32,5	16	40	11	27,5		
Внутрішньо-особистісні проблеми і проблеми пов'язані зі здоров'ям	19	47,5	9	22,5	12	30		
Керування часом	26	65	10	25	4	10		
Ключові симптоми Інтернет залежності (КСІЗ)	19	47,5	16	40	5	12,5		
Проблеми пов'язані з Інтернет залежністю (ПІЗ)	21	52,5	13	32,5	6	15		
Загальний CIAS бал	14	35	17	42,5	9	22,5		

Отже, на основі даних наведених у таблиці 2.3.1, можна зробити висновок, що більша кількість респондентів проявляє низький рівень за усіма шкалами, окрім таких шкал, як компульсивні симптоми та толерантність (більшість досліджуваних отримала середні показники). Це може свідчити про появу симптомів неможливості подолати бажання увійти в Інтернет, а також помітне зростання кількості часу, який потрібно провести в Інтернет, щоб досягти задоволення. Більшість респондентів мають середній інтегральний бал

комп'ютерної залежності, що вказує на слабку можливість суб'єктивного контролю за використанням Інтернет і можливу появу дезадаптації у майбутньому, яка відображає негативний вплив його використання на міжособистісних відносинах, здоров'ї, роботі, навчанні, емоційному та психологічному стані, та ін. Загальний час, проведений за грою перевищує час виконання домашніх завдань, прогулянки, спілкування з батьками і однолітками, інші захоплення. Замість вирішення виникаючих труднощів дитина поринає у комп'ютерну гру. Там у грі, їй добре: вона сильна, смілива, озброєна, успішна. Але час, який проведений за грою не робить її сильнішою і успішнішою в реальному житті, тому повертаючись із віртуального світу в реальний, вона відчуває дискомфорт, слабкість і беззахисність. І тому їй неодмінно хочеться повернутися туди, де вона – переможець. Для наочного представлення результатів дослідження відобразимо їх у вигляді рисунку 2.3.1.

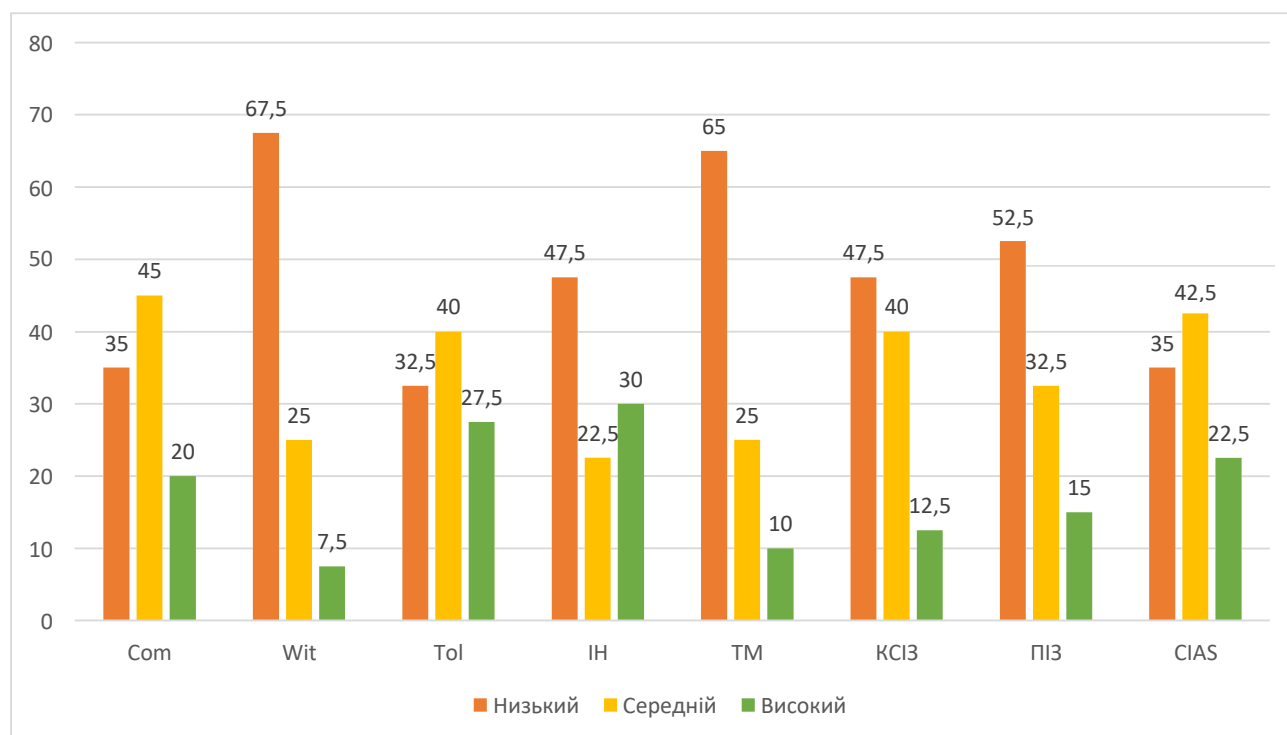

Рис. 2.3.1 Групові результати за шкалою інтернет – залежності С. Чена

Отже, на рисунку 2.3.1, ми бачимо, що майже за усіма шкалами, які направлені для визначення наявності на рівня комп'ютерної залежності,

респонденти отримали низькі, але наближені до середніх показники. 45 % вибірки мають середній рівень компульсивних симптомів, тобто більшість із досліджуваних майже не можуть зосередитись на іншій діяльності, оскільки їхні думки постійно повертаються до того, що зараз відбувається в мережі, хто з друзів знаходиться онлайн, хто оновив свій статус та які фото були виставлені, тощо. Тоді як 35% респондентів показали низький рівень компульсивних симптомів, тобто контролюють свій потяг до мережі, та намагаються обмежувати час проведений за гаджетами. Найменше виявилось тих досліджуваних, які мають високі показники за рівнем компульсивних симптомів, їх відсоток складає 20. За шкалою симптомів відміни було виявлено, що 67,5% досліджуваних не мають почуття дискомфорту, якщо доводиться припинити користуватися Інтернетом на певний період часу. 25% респондентів відчувають незадоволеність на середньому рівні під час відсутності кіберпростору в їх повсякденному житті. Та лише 7,5% вибірки мають високий рівень роздратування, якщо не користуються інтернетом та різноманітними гаджетами певний період часу.

За шкалою толерантності 40% досліджуваних мають середній рівень, що вказує на те, що час який респонденти проводять у кібер простору починає збільшуватись. 32,5% вибірки мають низький рівень потреби у довгому перебуванні в інтернеті, а 27,5% навпаки проводять занадто багато часу в кіберпросторі, для того щоб задовольнити свої потреби.

Низький рівень за шкалою внутрішньо-особистісних проблем і проблем пов'язаних зі здоров'ям 47,5%. Це означає, що вагома кількість вибірки не мають проблем, які могли виникнути із-за використання гаджетів чи кіберпростору. Натомість 22,5% мають середній рівень незадоволеності своїм здоров'ям та вказують на деякі соціальні та професійні проблеми. Високий рівень мають 30% досліджуваних, що вказує на наявність періодичних або постійних фізичних, соціальних, професійних чи психологічних проблем, які викликаються використанням Інтернету та гаджетів.

За шкалою керування часом 65% вибірки вдало контролюють довго тривалість часу, який витрачають на інтернет та не мають із цим ніяких проблем. У 25% досліджуваних виникають труднощі з розподілом свого часу, але не критичні. Та лише 10% респондентів мають ознаки неможливості контролю тривалості часу перебування в Інтернеті, що призводить до недосипання, порушення харчування, відчуття втоми вдень, тощо.

Ключові симптоми Інтернет залежності (КСІЗ) на низькому рівні проявляються в 47,5% вибірки, тобто більша кількість респондентів намагаються контролювати, наприклад, своє бажання зайти до соціальної мережі просто так, приділяють кіберпростору не дуже багато часу. 40% мають середній рівень та 12,5% мають високий рівень, це вказує на те, що більша половина респондентів мають схильність до появи гострої інтернет-залежності. 52,5% вибірки мають мінімальний ризик для появи проблем пов'язаних з Інтернет залежністю (ПІЗ). Але 32,5% досліджуваних мають середній рівень, що вказує схильність до появ даних проблем, та 15% респондентів мають високий рівень появ проблем, які пов'язані з їх діяльністю в інтернеті або просто надмірним користуванням різними гаджетами.

За загальною CIAS шкалою були отримані такі результати: 35% вибірки контролюють використання кіберпростору та не мають проблем, які викликає інтернет. 42,5% досліджуваних мають середній рівень суб'єктивного контролю використання інтернету, мають тенденцію до появи проблем, викликаних схильністю до комп'ютерної залежності. Можуть з'являтися відчуття втоми, мігрені через напругу очей, неспокій та дратівливість поза грою. У 22,5% респондентів наявний високий рівень ризику розвитку комп'ютерної та інтернет

– залежностей, в результаті чого виникають проблеми в соціальній, професійній, психологічній, емоційній, фінансовій сферах, а також погіршується стан здоров'я. Людина стає заклопотаною думками про минулі або майбутні сеанси гри за комп'ютером, телефоном або планшетом, тощо.

Може обманювати близьких щодо часу, проведеного в кіберпросторі. В багатьох випадках

відбувається самоізоляція з метою більше часу присвячувати, наприклад, відеоіграм.

У ході дослідження також використовувався тест на інтернет-залежність Кімберлі Янг в адаптації В.О. Бурової (В.О. Лоскутової, 1999 р.). Групові показники представлені у таблиці 2.3.2.

Таблиця 2.3.2

Шкала \ Рівень	Низький		Середній		Високий	
	кількість респ.	%	кількість респ.	%	кількість респ.	%
Інтернет - залежність	1	2,5	22	55	17	42,5

Отже, ми можемо зробити висновок, що більша частина респондентів має середній рівень ступеню інтернет-залежності (55%), проте різниця між кількістю респондентів з середнім і високим рівнем схильності є незначною. Для наочного представлення результатів дослідження відобразимо їх у вигляді рисунку 2.3.2.

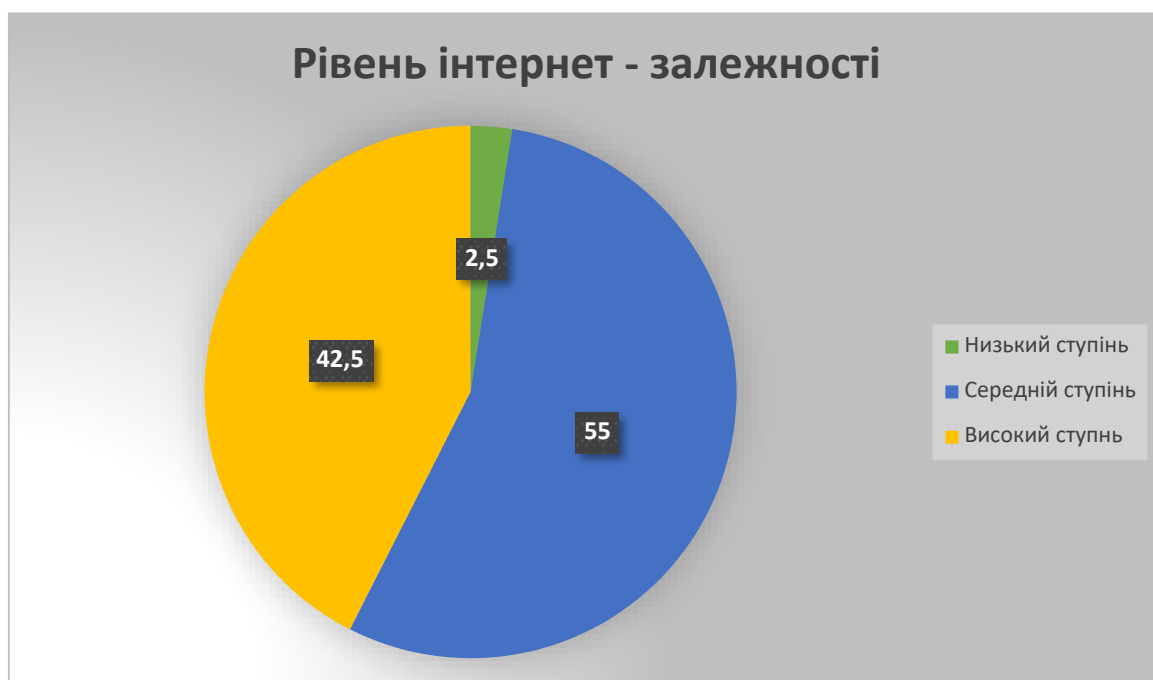

Рис. 2.3.2 Групові результати за тестом на інтернет-залежність К. Янг

Отже, згідно з результатами, ми з'ясували, що 55% вибірки мають середній рівень інтернет-залежності, тобто мережа здійснює помірний вплив на життя респондентів. З'являються неочікувані безпричинні зміни настрою: від млявого до- піднесеного, від байдужо-пригніченого до піднесено-ейфорійного, неадекватна, іноді агресивна реакція на критику, зауваження,- поради, погіршення пам'яті та уваги. У 42,5% наявний високий рівень інтернет-залежності, що означає напади депресії, страху, тривоги, поява фобій, обмеження спілкування з друзями, батьками, родичами, значна зміна кола спілкування, відмову від справ, до яких- спостерігався інтерес, та від хобі, надмірні витрати часу для перебування у кіберпросторі. Лише 2,5%(1 людина) досліджуваних за показниками мають низький ступінь інтернет-залежності, що вказує на позитивний контроль своїх дій в інтернеті, витрачання невеликої кількості вільного часу та гарну соціалізацію з оточуючими, але проглядається тенденція збільшення до середнього рівня залежності. Поява такого результату може свідчити про недостовірність відповідей при опитуванні.

Для оцінки рівня та видів агресивності ми використовували методику «Види агресивності» Л. Г. Почебут. Групові показники представлені у таблиці 2.3.3.

Таблиця 2.3.3

Групові результати дослідження за методикою
«Види агресивності» Л. Г. Почебут

Шкала \ Рівень	Низький		Середній		Високий	
	кількість респ.	%	кількість респ.	%	кількість респ.	%
Вербальна агресія	13	32,5	12	30	15	37,5
Фізична агресія	25	62,5	14	35	1	2,5
Предметна агресія	16	40	14	35	10	25
Емоційна агресія	13	32,5	16	40	11	27,5
Самоагресія	13	32,5	8	20	19	47,5
Загальна шкала агресивності	7	17,5	30	75	3	7,5

Отже, на основі даних наведених у таблиці 2.3.2, можна зробити висновок, що більша кількість респондентів проявляє низький рівень за шкалами фізичної (62,5%) та предметної (40%) агресії. Тобто для них не властиве використання грубої фізичної сили для подолання суперечок, або відстоювання своєї точки зору. А також не проглядаються викиди своїх негативних емоцій на оточуючі предмети, або, наприклад, під час гніву розкидати все навкруги себе чи кидати в інших. Високий рівень більша кількість досліджуваних отримала за шкалами вербальної агресії (37,5%) та самоагресії (47,5%). Тому такі люди використовують ненормативну лексику, різні словесні образи, а також за часту звинувачують себе у негативних подіях, які відбулись навіть не із-за їх провини. За шкалою емоційної агресії 40% вибірки мають середній рівень вираженості. Та за загальною шкалою агресивності 75% досліджуваних також мають середній рівень вираження загальних симптомів прояву різних видів агресії. Такий рівень агресивності можна вважати продуктивним, тому що він дає змогу краще розв'язувати проблеми, вирішувати конфлікти, проявляти рішучість та наполегливість. Для наочного представлення результатів дослідження відобразимо їх у вигляді рисунку 2.3.3.

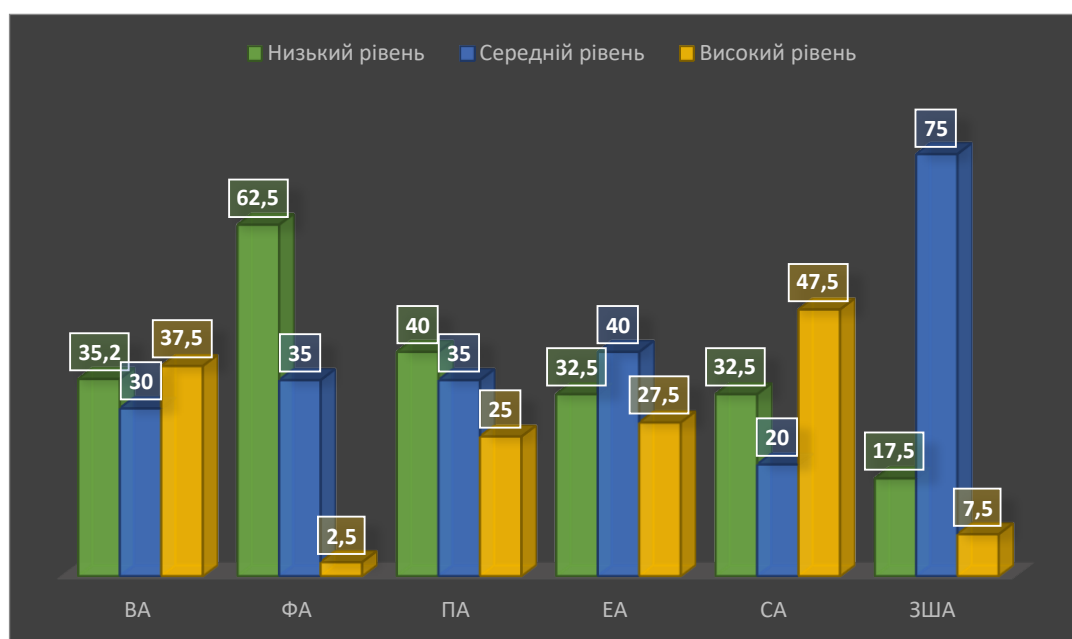

Рис. 2.3.3 Групові результати за методикою «Види агресивності»

З рисунку 2.3.3, ми можемо зробити висновок, що за шкалою вербальної агресії 32,5% вибірки мають низький рівень, тобто не прослідковується вербального, словесного вираження агресивного відношення до інших. 30% респондентів на середньому рівні, помірно використовують словесні образи, іноді вживають ненормативну лексику. У 37,5% досліджуваних виступає за норму вираження агресії через вербальну сферу, часто застосовують ненормативну лексику та словесні образи, вираз негативних відчуттів як через форму (крик, вереск, сварка). За шкалою фізичної агресії більшість мають низький рівень (62,5%) та не використовують фізичну силу для вирішення конфліктів. 35% вибірки на середньому рівні виражають своє незадоволення та проявляють агресію через фізичний контакт з оточуючими, мають бажання діяти всупереч соціальним нормам та правилам, які заперечують прояв сили по відношенню до оточуючих, що характерно для юнацького віку. Та лише 2,5% досліджуваних схильні фізично виражати своє агресивне відношення до інших людей та можуть застосовувати грубу фізичну силу. За шкалою предметної агресії 40% респондентів мають низький рівень вираження, що свідчить про відсутність застосування предметів, що його оточують при появі агресії. На середньому рівні досліджувані (35%) час від часу використовують предмети або знищують їх, коли відчувають себе агресивно, такі показники можна пояснити страхом бути соціально неприйнятним, якщо прояв власної агресії спричинить шкоду життю та здоров'ю іншої людини. А також 25% вибірки на високому рівні можуть зривати свою агресію за допомогою оточуючих предметів.

40% респондентів мають середній рівень емоційної агресії, що вказує на помірну появу неприємних відчуттів, відчуженості та ворожості при контакті з певними людьми. Лише у деяких випадках вони відчувають певні негативні емоції по відношенню до оточуючих. 32,5% вибірки мають низький рівень схильності до емоційної агресії та при розмові з іншими людьми відчувають себе без змін, а також не звикли бути в епіцентрі конфліктних ситуацій і

намагаються їх уникати. Але у 27,5% досліджуваних при контакті з іншими
людьми

з'являється емоційне відчуження, відчуття підозри, неприязні та недоброзичливості по відношенню до них. За шкалою самоагресії 47,5% респондентів мають високий рівень, тобто досліджувані не знаходяться самі з собою в мирі, узгодженості, у них відсутні або послаблені механізми захисту «Я», стають вразливими по відношенню до агресивної поведінки в їх сторону. Можуть навмисно спрямовувати інших людей на агресію проти себе. Трапляються випадки завдання фізичного збитку своєму тілу або психологічного збитку(у першому випадку, наприклад, здійснюючи самокалічення, у другому, наприклад, постійно знижуючи власну вартість). 32,5% вибірки виражають самоагресію на низькому рівні, що означає стійкість до агресії в їх сторону та позитивне відношення до самих себе. Середній рівень самоагресії (20%) вказує на легкий рівень незадоволеності собою та своїми діями, такі люди можуть інколи піддаватися негативним переживанням, якщо відчувають агресивне відношення до себе.

За загальною шкалою агресивності більша кількість респондентів мають середній рівень (70%), що вказує на помірний ступінь вираження різних форм агресії загалом, агресивність у них можна розглядати як адаптивний фактор, що дозволяє адекватно реагувати на загрози і активізувати резервні можливості з метою подолання труднощів. У респондентів з низьким рівнем агресивності (17,5%) вербальні реакції та застосування фізичної сили спостерігаються набагато рідше. Таких людей за часту можна описати як спокійних та врівноважених, вони звикли вирішувати негативні ситуації без застосування агресії. Можуть інколи виявляти опосередковану агресію, наприклад, ігнорувати прохання чи вимоги від родичів та інших людей, часто затягують із відповіддю, реагують на все занадто емоційно або вперто. Для осіб з високим рівнем агресії (7,5%) характерна тріада, яка складається з вербальної, фізичної агресії та негативізму, може спостерігатися використання пліток, образливих жартів, вибухів люті, тощо. Для таких людей характерними є швидка запальність та різкі зміни настрою, вони у більшій мірі вважають справедливою

лише свою точку зору і коли з ними не погоджуються, то трапляється вибух агресії, що може перейти не тільки у словесні погрози, а навіть у бійку.

Також нами був використаний тест на визначення рівня гніву (IDR Labs International). Групові результати вибірки представляємо у таблиці 2.3.4.

Таблиця 2.3.4

Групові результати за тестом на визначення рівня гніву
(IDR Labs International)

Шкала \ Рівень	Низький		Середній		Високий	
	кількість респ.	%	кількість респ.	%	кількість респ.	%
Запальність	12	30	17	42,5	11	27,5
Спектр гніву	7	17,5	17	42,5	16	40
Ворожість	8	20	15	37,5	17	42,5
Зовнішній гнів	8	20	20	50	12	30
Внутрішній гнів	17	42,5	16	40	7	17,5
Заг. результат	9	22,5	22	55	9	22,5

За даними таблиці 2.3.4, ми робимо висновок, що у більшості респондентів майже по кожній шкалі домінує середній рівень вираження ознак. Значна частина вибірки характеризується помірною агресивністю по багатьом з представлених шкал, а надмірна агресивність найбільше у досліджуваних проявилася за шкалою

«Ворожість». Низький рівень агресивності спостерігається за шкалою «Внутрішній гнів». За загальною шкалою досліджувані частіше виділялися помірною агресивністю, виражена агресивність спостерігається дев'яти респондентів із 40. Для наочного представлення результатів дослідження відобразимо їх у вигляді рисунку 2.3.4.

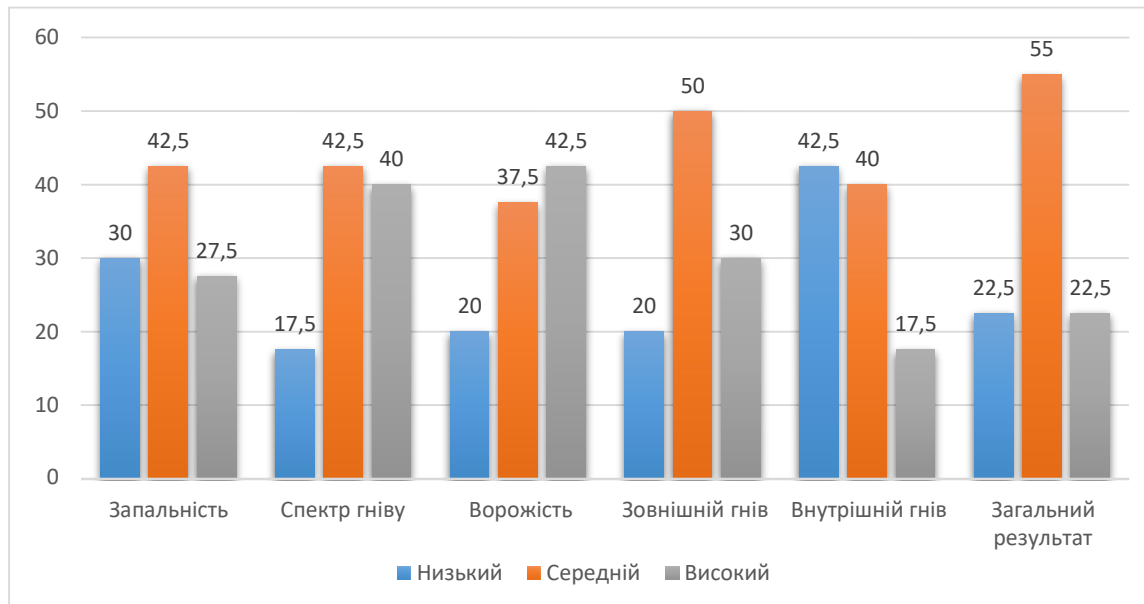

Рис. 2.3.4 Групові результати за тестом на визначення рівня гніву

Отже, за допомогою рисунку 2.3.4 ми дізналися, що за шкалою «Запальність» більшість респондентів мають середній рівень (42,5), що вказує на помірну частоту та тривалість гніву, 30% мають низький рівень та характеризуються слабкими, короткотривалими та не частими проявами гніву. 27,5% вибірки мають високі показники даного аспекту, легко виходять з себе. Їхній гнів нерідко супроводжується станом афекту, який включає в себе зміни не лише емоційного, але й фізичного стану. За шкалою «Спектр гніву» 42,5% респондентів мають середній рівень, тому вираження їх гніву має помірний масштаб та обсяг потенційних ситуацій, які можуть статися. 17,5% досліджуваних майже не мають ситуацій, які б могли спровокувати їх на гнів та агресію. У 40% вибірки наявний високий рівень, що характеризується легким роздратуванням через будь-яку дрібницю. Варто зауважити, що цей аспект визначає лише спектр потенційних ситуацій, які можуть викликати гнів, а не силу гніву. У шкалі «Ворожість» ми бачимо, що 42,5% респондентів мають високий рівень, тому для них характерне цинічне, насторожене та недовірливе ставлення до світу, воли легко звинувачують інших в нещирих намірах та брехні. 37,5% досліджуваних мають дещо м'якіше відношення до інших, але майже завжди залишаються пильними. 20% вибірки не відчувають

настороженості по відношенню до інших, намагаються конструктивно розбиратися з конфліктами.

Зовнішній гнів у виборці розподілився середній рівень (50%) для якого характерний помірний контроль своїх емоцій по відношенню до інших, людина намагається не зганяти свою злість на своєму оточенні, але це не завжди виходить. 20% вибірки не застосовують агресію до людей, які її оточують, вирішення конфліктів проходить швидко та спокійно. А у 30% респондентів наявний високий рівень зовнішнього гніву, це означає, що вони мають тип гніву спрямований назовні, помітний запальний характер, схильність виражати свій гнів у відкритій формі. Внутрішній гнів у виборці домінує на низькому рівні (42,5%) тому такі люди звикли не тримати свій гнів у собі, та показують його іншим людям. 40% респондентів гарно визначають момент та час, коли потрібно показати свій гнів та коли це недоречно, або може сильно нашкодити іншим. У 17,5% досліджуваних домінує високий рівень внутрішнього гніву, такі люди часто відчують почуття провини через вираження свого гніву, але часто можуть звинувачувати себе, що їм не вдалося показати свого роздратування.

Отже загальний результат свідчить про те, що 55% вибірки мають середній рівень схильності до гніву, що означає помірне вираження аспектів гніву як до себе так і до інших. 22,5% респондентів мають низький рівень гніву, контролюють свої емоції. А також у 22,5% досліджуваних було виявлено високий рівень гніву, що свідчить про неадекватність спалахів люті, використання фізичної сили, підвищену запальність та майже безконтрольність емоцій.

2.4 Визначення взаємозв'язку комп'ютерної залежності з проявами агресивності у підлітковому віці

Для визначення взаємозв'язку комп'ютерної залежності з проявами агресивності у підлітковому віці ми скористалися методами математичної статистики. Спочатку ми визначили розподіл даних за допомогою

використання

критерію Колмогорова-Смірнова (Додаток А). Розподіл виявився нормальним для використаних показників, отже для встановлення зв'язку між двома групами необхідно використовувати критерій Пірсона для залежних вибірок (Додаток Б). Під час наступного кроку визначаємо за якими шкалами значимість буде становити менше 0,05, саме у таких випадках зв'язок між двома групами є статистично значимим. Представимо схематично отримані кореляції та проінтерпретуємо отримані дані. У таблиці 2.4.1 зазначені значимі кореляції.

Таблиця 2.4.1

Результати кореляційного дослідження між показниками рівня комп'ютерної залежності та показниками рівня агресивності*

Шкала інтернет – залежності С. Чена	Методика «Види агресивності» Л. Г. Почебут
Компульсивні симптоми	Емоційна агресія + ($r = 0,340^*$, $p \leq 0,05$)
	Самоагресія + ($r = 0,337^*$, $p \leq 0,05$)
	Загальна шкала агресивності + ($r = 0,351^*$, $p \leq 0,05$)
Симптоми відміни	Емоційна агресія + ($r = 0,373^*$, $p \leq 0,05$)
	Предметна агресія + ($r = 0,404^{**}$, $p \leq 0,01$)
	Самоагресія + ($r = 0,476^{**}$, $p \leq 0,01$)
	Загальна шкала агресивності + ($r = 0,498^{**}$, $p \leq 0,01$)
Толерантність	Емоційна агресія + ($r = 0,460^{**}$, $p \leq 0,01$)
	Загальна шкала агресивності + ($r = 0,448^{**}$, $p \leq 0,01$)
Керування часом	Самоагресія + ($r = 0,336^*$, $p \leq 0,05$)
	Предметна агресія + ($r = 0,444^{**}$, $p \leq 0,01$)
	Емоційна агресія + ($r = 0,420^{**}$, $p \leq 0,01$)
	Загальна шкала агресивності + ($r = 0,503^{**}$, $p \leq 0,01$)
Ключові симптоми Інтернет залежності (КСІЗ)	Предметна агресія + ($r = 0,384^*$, $p \leq 0,05$)
	Емоційна агресія + ($r = 0,458^{**}$, $p \leq 0,01$)
	Самоагресія + ($r = 0,430^{**}$, $p \leq 0,01$)
	Загальна шкала агресивності + ($r = 0,492^{**}$, $p \leq 0,01$)
Проблеми пов'язані з інтернет залежністю (ПІЗ)	Предметна агресія + ($r = 0,378^*$, $p \leq 0,05$)
	Емоційна агресія + ($r = 0,331^*$, $p \leq 0,05$)
	Загальна шкала агресивності + ($r = 0,398^*$, $p \leq 0,05$)
Загальний CIAS бал	Предметна агресія + ($r = 0,403^*$, $p \leq 0,05$)
	Самоагресія + ($r = 0,352^*$, $p \leq 0,05$)
	Емоційна агресія + ($r = 0,417^{**}$, $p \leq 0,01$)
	Загальна шкала агресивності + ($r = 0,473^{**}$, $p \leq 0,01$)

*Примітка: + прямий кореляційний зв'язок, - зворотній кореляційний зв'язок

За отриманими табличними даними було визначено, що між шкалами методики на визначення рівня комп'ютерної залежності та проявами агресивності було виявлено 11 помірних позитивних зв'язків, які наближені до середнього ступеня значущості, а також 13 сильних позитивних зв'язків. Зв'язок між змінними є статистично значущим.

Отже із отриманого результату можна сказати, що чим активніше у людини будуть проявлятися та розвиватися такі аспекти комп'ютерної та інтернет – залежностей як: компульсивні симптоми, симптоми відміни, толерантність, керування часом, ключові симптоми Інтернет залежності (КСІЗ), проблеми пов'язані з Інтернет залежністю (ПІЗ), то тим вище буде ставати рівень прояву різних видів агресивності у людини. До підвищення особливо мають тенденцію емоційна та предметна агресія, а також самоагресія.

Додатково ми проаналізували наявність зв'язку між допоміжними методиками: тест на інтернет-залежність Кімберлі Янг та Тест на визначення рівня гніву (IDR Labs International). У таблиці 2.4.2 зазначені значимі кореляції.

Таблиця 2.4.2

Додаткові результати кореляційного дослідження між показниками рівня комп'ютерної залежності та показниками рівня агресивності

Тест на інтернет-залежність Кімберлі Янг	Тест на визначення рівня гніву (IDR Labs International)
Інтернет залежність	Запальність + ($r = 0,466^{**}$, $p \leq 0,01$)
	Спектр гніву + ($r = 0,339^*$, $p \leq 0,05$)
	Зовнішній гнів + ($r = 0,366^*$, $p \leq 0,05$)
	Внутрішній гнів + ($r = 0,620^{**}$, $p \leq 0,01$)
	Загальна агресивність + ($r = 0,582^{**}$, $p \leq 0,01$)

За отриманими табличними даними було визначено, що між шкалами методики на визначення рівня інтернет – залежності та рівнем гніву було виявлено два помірних позитивних зв'язків та три сильних позитивних зв'язків. Зв'язок між змінними є статистично значущим.

Отже, із отриманого результату можна сказати, що чим активніше у людини буде проявлятися та розвиватися рівень інтернет-залежності, то тим вище буде ставати рівень гніву людини. Підвищення ступеню такої залежності буде тягнути за собою підвищення запальності, зовнішнього та внутрішнього гніву, що буде впливати на відносини не тільки з оточуючими, але і зі своїм внутрішнім світом. Поведінка людини може бути необґрунтованою (порожньою) або обґрунтованою. У першому випадку людина вибухає без приводів або з надуманих причин, а у другому – через подразники, наприклад, неприємні ситуації і людей, негативні події. Але навіть якщо запальність обґрунтована, вона сильно заважає, тим більше якщо виявляється регулярно і часто. Під впливом ознак такої залежності у підлітків підвищується рівень їх агресивності. Незаперечний той факт, що комп'ютер із його великими можливостями допомагає людям, проте є і джерелом прихованої небезпеки для незміцнілого дитячого організму.

На мою думку, якщо б вибірка була більшою, то ми отримали б зв'язки також і з іншими складовими агресивності. А також на результати вплинуло те, що у дослідженні брали участь підлітки-користувачі соціальної мережі Інстаграм. Я гадаю, якщо вибірка складалась із, наприклад, кіберспортсменів, які проводять дуже велику кількість часу у кіберпросторі, то кількісні та якісні показники були б значно вищими, та наявність кореляційних зв'язків між аспектами методик була на високому рівні.

2.5 Рекомендації з питань подолання комп'ютерної залежності

Окрім комп'ютерної залежності, надмірне використання комп'ютера та інформаційних технологій може нести й інші ризики: споживання сурогатної інформації (жахи, реклама, порнографія), що призводить до фрагментованих, безсистемних та сурогатних ідей; штучне спілкування в розмовах, форумах, онлайн-іграх, що витісняє спілкування з коханими; небезпека для психофізичного здоров'я (погіршення здоров'я: м'язи, скелет, органи зору). Вирішення проблеми безпеки молоді в Інтернеті полягає у поєднанні двох

засобів: відповідної освіти та підготовки до культури безпечного використання комп'ютерних технологій та обґрунтованого опору уряду до презентації небезпечного контенту. Феномен Інтернет-залежності постійно змінюється разом із бурхливим розвитком Інтернету, що вимагає подальшої уваги з боку вчених. Досвід показує, що найкращим «ліком» від цієї залежності є соціальне спілкування в реальному житті, зміна уваги на інші інтереси, встановлення правильних життєвих пріоритетів.

Проблема інтернет-залежності та її лікування заслуговує на серйозну психологічну увагу. По всьому світу існують амбулаторні лікувальні центри, включаючи навчальний центр комп'ютерної наркології при лікарні Макліна при Гарвардській медичній школі, Центр лікування наркоманії Університету Іллінойсу при лікарні Проктор, відділення наркоманії в Женеві та Центр реабілітації підлітків. Інтернет-залежність у Китаї. Метою лікування залежності від Інтернету в цих програмах є, як правило, контрольоване використання Інтернету, а не його утримання. Проводять навчання по контролю та розподілу власного вільного часу (Brezing et al., 2016).

На сьогоднішньому етапі досліджень, можна лише частково дати рекомендації з попередження виникнення комп'ютерної залежності:

1. Контроль з боку батьків, особливо в молодшому підлітковому віці, за видом обраних їхньою дитиною ігор та часу проведеного в них;
2. Створення тренінгової програми з переключення уваги дитини від комп'ютерних ігор рольового типу на нерольові та залучення її до розвитку самостійної пізнавальної активності, через використання «мультимедійних енциклопедій»;
3. Використання в школах не планшетів, а електронних книжок;
4. Створення бази комп'ютерних ігор з віковими обмеженнями відповідно до впливу на психіку;
5. Робота шкільного психолога з виявлення дітей з соціальною замкнутістю та підвищеним інтересом до комп'ютерних ігор (наприклад, Тест-опитувальник

ступеня захопленості молодших підлітків комп'ютерними іграми, авт. О.В.Гришина);

6. Проведення психологічних досліджень з проблеми залежності та впливу на психіку комп'ютерних ігор серед людей різних вікових категорій та фізіологічно-психологічних захворювань;

7. Особу, залежну від комп'ютера, не можна ізолювати від суспільства. Юнак повинен навчитися протистояти прагненню проводити час за комп'ютером в соціальному оточенні (ходити на прогулянки, гостювати) і за допомогою соціального оточення, а не тільки за участю відповідних фахівців. Процес спілкування молоді з комп'ютером повинен відбуватися без відриву від учбового процесу і під керівництвом, наглядом з боку своєї сім'ї.

М. Кастельс [45], всебічно досліджуючи інформаційне суспільство та його прояви, наголошує, що люди самі обирають своє майбутнє існування. Сьогодні перед людством виникає дилема - або ми охоплюємо всі блага комп'ютеризації для забезпечення соціального процвітання (використовуючи нові інформаційні технології з користю для оточення), або обернемо блага проти себе, використовуючи досягнення з можливістю знищення не тільки людей на Землі, але і самої Землі. Тому, щоб попередити негативні наслідки інформатизації і комп'ютеризації важливо сформувати освічене, відповідальне суспільство.

Рекомендації батькам щодо стримування агресивної поведінки підлітків:

1. Виявляти до підлітка більше уваги, любові та ласки.
2. Батьки повинні стежити за своєю поведінкою в сім'ї. Кращий спосіб виховання дітей – єдність їхніх дій.
3. Не застосовувати фізичні покарання.
4. Допомогати підлітку знаходити друзів. Заохочувати розвиток позитивних аспектів агресивності, а саме завзятості, активності, ініціативності, перешкоджати їй негативним рисам, зокрема ворожості, скутості.
5. Пояснювати підлітку наслідки агресивної поведінки.
6. Враховувати у вихованні та навчанні особистісні властивості підлітка.

7. Надавати підлітку можливість задовольнити потреби в самовираженні й самоствердженні.

8. Обмежувати перегляд відеофільмів та комп'ютерних ігор зі сценами насильства.

9. Спрямувати енергію підлітка у правильне русло, наприклад, заняття у спортивних секціях; заохочувати його до участі в культурних заходах.

10. Поради батькам конфліктних дітей:

11. Стримуйте прагнення дитини провокувати сварки з іншими. Треба звертати увагу на недобррозичливі погляди один на одного або бурмотіння собі під ніс. Звичайно, у всіх батьків бувають моменти, коли ніколи й неможливо контролювати дітей. І тоді найчастіше вибухають «бурі».

12. Не намагайтеся припинити сварку, обвинувативши іншу дитину в її виникненні і захищаючи свою. Намагайтеся об'єктивно розібратися в причинах її виникнення.

13. Після конфлікту обговоріть з дитиною причини його виникнення, визначте неправильні дії вашої дитини, що призвели до конфлікту. Спробуйте знайти інші можливі способи виходу з конфліктної ситуації.

14. Не обговорюйте при дитині проблеми її поведінки. Вона може утвердитися в думці про те, що конфлікти неминучі, і буде продовжувати провокувати їх.

Під час контакту з підлітками у яких підвищена агресивність потрібно виявляти чималі стриманість, терпіння, пам'ятаючи, що вони тероризують інших, та самі страждають від власної впертості, гніву та дратівливості. Провина, психічний дисбаланс, незадоволеність у агресивних підлітків не зникають, навіть якщо їм вдається вилити на когось свої негативні емоції. Таким дітям потрібно пояснити, що дорослий (учитель, батьки, психолог) є їхнім союзником у вирішенні внутрішніх проблем. Агресивні діти повинні бути впевнені, що їх люблять, а їхні дії псують враження і не доставляють полегшення. Необхідно тактовно і послідовно навчати дитину самоконтролю, внутрішній рівновазі та стриманості. Змінити активну агресію в конструктивне

русло допоможе вивчення інтересів і схильностей підлітка. Поступове ускладнення завдань, що вимагають рішучості, сміливості, енергійності реакції, дасть змогу відвернути дитину від дріб'язкового «з'ясування відносин» і переключити на організацію спільної діяльності, успіх якої залежить від уміння співробітничати з іншими.

Висновки до розділу 2

Отже, нами було проведено дослідження взаємозв'язку комп'ютерної залежності з проявами агресивності у підлітковому віці. Вибірка складалася із 40 підлітків, користувачів соціальної мережі Інстаграм, 20 респондентів жіночої статі та 20 чоловічої, віком від 13 до 17 років. Для проведення дослідження ми обрали такі методики: тест на інтернет-залежність Кімберлі Янг в адаптації В.О.Бурової (В.О. Лоскутової, 1999 р.); шкала інтернет – залежності С. Чена в адаптації В.Л. Малигіна, К.А. Феклісова (2011 р.) ; методика «Види агресивності» Л.Г. Почебут; тест на визначення рівня гніву (IDR Labs International). Після завершення збору даних, нами була проведена обробка та аналіз групових результатів.

Завершальним етапом дослідження є здійснення математичної обробки результатів. У ході роботи ми використали критерій Колмогорова-Смірнова, за більшістю шкал розподіл виявився нормальним, тому для встановлення зв'язку між результатами методик використовуємо критерій Пірсона. Співставлення даних щодо рівня вираження інтернет-залежності та типами агресивності (за допомогою методик «Шкала інтернет – залежності С. Чена та методики «Види агресивності» Л. Г. Почебут) дозволило виявити наявність помірного та сильного зв'язку між складовими комп'ютерної залежності та трьома видами прояву агресивної поведінки. Ці дані вказують на те, що інтернет-залежність, а саме типи її вираження повною мірою впливають на появу агресивності у підлітків. Для підкріплення результатів ми також провели додаткове кореляційне дослідження за допомогою допоміжних методик «Тест на інтернет-

залежність Кімберлі Янг» та «Тест на визначення рівня гніву» (IDR Labs International). Якщо буде збільшуватися рівень інтернет – залежності, то тим вище буде ставати рівень гніву людини. Підвищення ступеню такої залежності буде тягнути за собою підвищення запальності, зовнішнього та внутрішнього гніву, що буде впливати на відносини не тільки з оточуючими, але і зі своїм внутрішнім світом. Під впливом ознак такої залежності у підлітків підвищується рівень їх агресивності.

Здобуті результати дослідження мають не лише наукове, а й практичне значення. Тому що отримані у ході дослідження результати можуть бути використані класними керівниками під час навчально-виховної роботи з комп'ютерно-залежними підлітками, у роботі практичних психологів, соціальних працівників, та вчителів. Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні уявлень про зміст та функціональний зв'язок комп'ютерної залежності та агресивних проявів. Результати дослідження поглиблюють розуміння сутності та механізмів комп'ютерної залежності підлітків як форми поведінкових розладів.

ВИСНОВКИ

Отже, у результаті проведеного дослідження взаємозв'язку комп'ютерної залежності з проявами агресивності у підлітковому віці, ми можемо зробити такі висновки:

1. Комп'ютерна - залежність являє собою особистісну характеристику як сукупність когнітивних, емоційних та фізіологічних порушень, які виявляються у поведінці, вказуючи на те, що у індивіда відсутній контроль над застосуванням Інтернету та різноманітних гаджетів, він не в змозі припинити цей процес, продовжує значний час знаходитись у віртуально-інформаційному середовищі, незважаючи на негативні наслідки. Комп'ютерна залежність є полі детермінованим феноменом, на появу якого мають вплив різноманітні чинники: особистісні, медико-генетичні, психічні, соціокультурні та вікові. Їх комплексне врахування дає можливість створити ефективну превентивну систему щодо попередження комп'ютерної залежності у сучасних підлітків.

Слід зазначити, що з багатьох проблем людської агресії найважливішою проблемою є агресія підлітків. Ця соціально-вікова група є не тільки найбільш активним та динамічним елементом соціальної структури суспільства, але й втілює його майбутнє. Ось чому необхідне поглиблене вивчення проблеми агресивності в підлітковому віці, адже в психологічних науках проблема факторів, що визначають формування агресивної поведінки, їх роль та ступінь впливу на формування та прояв цього явища досі не повністю вирішене.

2. Для проведення дослідження, ми створили вибірку, яка складається з 40 підлітків, користувачів соціальної мережі Інстаграм, 20 респондентів жіночої статі та 20 чоловічої, віком від 13 до 17 років, що мають низький (55%) або високий рівень (42,5%) інтернет-залежності (за тестом на інтернет-залежність К. Янг). За шкалою інтернет – залежності С. Чена, ми виявили, що більша кількість респондентів проявляє низький рівень за усіма шкалами, окрім таких шкал, як компульсивні симптоми та толерантність (більшість досліджуваних отримала середні показники). Це може свідчити про появу

симптомів неможливості подолати бажання увійти в Інтернет, а також помітне зростання кількості часу, який потрібно провести в Інтернет, щоб досягти задоволення. Більшість респондентів мають середній інтегральний бал комп'ютерної залежності, що вказує на слабку можливість суб'єктивного контролю за використанням Інтернет і можливу появу дезадаптації у майбутньому. За методикою «Види агресивності» Л. Г. Почебут ми виявили, що більша кількість респондентів проявляє низький рівень за шкалами фізичної (62,5%) та предметної (40%) агресії. Високий рівень більша кількість досліджуваних отримала за шкалами вербальної агресії (37,5%) та самоагресії (47,5%). За шкалою емоційної агресії 40% вибірки мають середній рівень вираженості. Та за загальною шкалою агресивності 75% досліджуваних також мають середній рівень вираження загальних симптомів прояву різних видів агресії. За допомогою тесту на визначення рівня гніву (IDR Labs International), ми робимо висновок, що у більшості респондентів майже по кожній шкалі домінує середній рівень вираження ознак. Значна частина вибірки характеризується помірною агресивністю по багатьом з представлених шкал, а надмірна агресивність найбільше у досліджуваних проявилася за шкалою «Ворожість».

3. Поставлену задачу: визначити зв'язок між комп'ютерною залежністю та проявами агресивності у підлітковому віці було досягнуто за допомогою кореляційного аналізу. Аналізуючи дані, ми помітили, що типи комп'ютерної залежності пов'язані з видами агресивної поведінки. Підвищення результатів за такими шкалами як: компульсивні симптоми, симптоми відміни, толерантність, керування часом, ключові симптоми Інтернет залежності (КСІЗ), проблеми пов'язані з Інтернет залежністю (ПІЗ) буде мати вплив на певні види агресивності (предметна агресія, емоційна агресія, самоагресія). А також для підтвердження результатів ми провели кореляційний аналіз допоміжних методик, за якими отримали помірні та сильні зв'язки між шкалою інтернет залежності та аспектами виникнення гніву: запальність, спектр гніву,

зовнішній

гнів, внутрішній гнів. Отже, із отриманого результату можна сказати, що чим активніше у людини буде проявлятися та розвиватися рівень інтернет-залежності, то тим вище буде ставати рівень гніву людини. Під впливом ознак такої залежності у підлітків підвищується рівень їх агресивності.

4. За допомогою теоретичного аналізу джерел пов'язаних з темою дослідження ми сформулювали рекомендації з подолання даної проблеми та узагальнили їх. Отже, для профілактики виникнення комп'ютерної залежності у підлітків потрібно: посилити виховну роботу з метою формування раціональних потреб самостійного критичного мислення, виховання економного ставлення до грошей, усвідомлення чесних шляхів грошового заробітку; проводити роз'яснювальну роботу серед батьків про чинники та наслідки виникнення комп'ютерної залежності дітей; з боку батьків поширити контроль за підлітками під час використання комп'ютера, обмежити тривалість комп'ютерних ігор, час перебування неповнолітніх в місцях грального бізнесу; зробити гральні автомати, казино, тоталізатори та Інтернет-кафе менш доступними для неповнолітніх, змінити їх місцезнаходження; ввести певні вікові обмеження для комп'ютерних гравців, розробити типологію ігор та вік, з якого можна грати в дані ігри; встановити певні обмеження щодо сценарію ігор, заборонити ігри, які пропагандують асоціальні установки. Подальші наукові розробки проблем комп'ютерної залежності неповнолітніх потребують, на наш погляд, дослідження щодо розповсюдження окремих видів комп'ютерної залежності серед підлітків в нашому суспільстві; особливостей сімейного виховання, зокрема, ставлення батьків до означеної проблеми та вплив цих особливостей на виникнення різних видів комп'ютерної залежності у підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аймедов К.В. Особливості особистості підлітків, які страждають на комп'ютерну залежність. Наука і освіта: наук.-практ. журн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К.Д. Ушинського. 2012. С. 9–13. URL: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/uk/arkhivzhurnaliv/vipuski-2012/vipusk-6-nauka-i-osvita-2012-rik>
2. Алексеева І.Ю. Вплив Інтернет на свідомість і структуру знання. - М : Іфра, 2018. 33-34 с.
3. Андреева А.М. Особливості ціннісно-сміслової сфери особистості молодих людей, що грають в онлайн-ігри. 2016. 63 с.
4. Антипін Н.А. Комп'ютерна залежність і особливості її впливу на свідомість і поведінку людини. 2016. № 2.
5. Балонов І. М. Комп'ютер і підліток. Москва, 2002. 58 с.
6. Берковіц Л. Агресія: причини, наслідки та контроль. - СПб.: Прайм-Єврознак, 2016. 512 с.
7. Віллард Н. Кібер-знуцання та кіберзагрози: відповідь на виклик соціальної агресії в Інтернеті, загроз та лиха. Research Press, 2017. 311 с.
8. Войскунський А.Е. Актуальні проблеми психологічної залежності від Інтернету // Психологічний журнал. 2017. № 1. 90 – 100 с.
9. Голберт І. Інтернет – залежність. URL: <http://www.psychom.net/iadcriteria.html>
11. Долникова А.А., Чудова Н.В. Психологічні особливості суперпрограмістів /А.А. Долникова, Н.В. Чудова // Психологічний журнал. 2015. № 18 (1). 113 – 121 с.
12. Дроздікова-Заріпова, А.Р., Валєєва, Р.А., Шакурова, А.Р. (2016). Педагогічна корекція комп'ютерної залежності у підлітків групи ризику: теорія, практика (Kostikova-Zaripova, A. R., Valieieva, R. A., Shakurova, A.R. 2016).
13. Дуглас Р.Л. Інструментальне та реактивне насильство: роль факторів психічного здоров'я та історії жорстокого поводження у прояві насильницьких злочинів. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії Університету Далхоузі, Галіфакс, 2015. 257 с.
14. Змановська Є.В. Девіантологія: психологія відхиляється /Є.В. Змановська - М: ВЦ «Академія», 2003. 288 с
15. Ігнатенко В.С. Зв'язок між типами комп'ютерних ігор та агресивною поведінкою підлітків URL: http://medpsychology.pp.ua/zv'yazok_mizh_typamy_komp'yuternykh_igor_ta_ahresyvnoyu_povedinkoyu_pidlitkiv

16. Карабін Т.В. Вплив особливостей спілкування в мережі «Internet» на процес соціалізації студентської молоді: дис. кандидата психол. наук: 19.00.05 /Карабін Тарас Васильович. Івано-Франківськ, 2015. 261 с.
17. Кравчук С.Л. Особливості психологічних детермінант агресивних проявів особистості: дис. канд. психол. наук: 19.00.01. /Кравчук Світлана Леонтіївна. Київ, 2002. 265 с.
18. Кулеба М. 07.04.2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2207593-bijki-zaradi-lajkiv-u-socmerezah-zavilisa-novi-agresivni-grupi.html>
19. Лімбер С., Ковальський Р., Агатстон П. Кібер-знущання: програма профілактики для 6 - 12 класів. Видання Hazelden, 2008. 146 с.
20. Малигін В.Л., Ю.А. Меркур'єва, Ю.А., Прокоф'єва. Особливості ціннісних орієнтацій у підлітків з інтернет-залежної поведінки. Медична психологія в Росії: електрон. наук. журн. 2015. № 4 (33).
21. Малигін В.Л., Феклісов К.А., Іскандірова А.С., Антоненко А.А., Смирнова Е.А., Хомерікі Н.С., Інтернет-залежна поведінка. Критерії та методи діагностики. Наук. посібник. М. МГМСУ. 2011.
22. Мотивація поведінки: біологічні, когнітивні та соціальні аспекти / Р.Френкін. - 5-е вид. - СПб.: Пітер, 2003. 651 с.
23. Найдьонова Л.А. Агресивний кібер-простір чи агресивні користувачі? – Психологічні засади долання кібер-булінгу // Психологічні перспективи. Спеціальний випуск. Проблеми кіберагресії. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. 2012. Т. 2. 83–92 с.
24. Наследов А. Математичні методи психологічного дослідження. Аналіз та інтерпретація даних. – СПб.: «Речь», 2004. 392 с.
25. «НЕДИТЯЧА» ДИТЯЧА АГРЕСІЯ. URL: <https://ns-plus.com.ua/2018/10/02/nedityacha-dytyacha-agresiya/>
26. Сидоренко Е. Методи математичної обробки в психології. СПб.: «Речь», 2000. 350 с.
27. Старшенбаум Г.В. Аддиктологія: психологія та психотерапія залежностей (Клінічна психологія). – М.: Когіто-Центр, 2006. 367 с.
28. Степанюк О., О. Мельниченко, Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: Збірник практичних матеріалів. Київ, 2020. 132 с.
29. Сулер Дж. Люди перетворюються в електроників. Основні психологічні характеристики віртуального простору. URL: <http://flogiston.ru/project/translate/electronic.shtml>

30. Тончева А.В. Діагностика кіберкомунікативної залежності. Інтернет-журнал «Наукознавство». 2012. № 4. URL: <https://naukovedenie.ru/PDF/64pvn412.pdf>.
31. Федоренко С.В. Емоційно-мотиваційні чинники виникнення комп'ютерної залежності у студентської молоді: автореферат канд. психол. наук/ С.В.Федоренко. К. : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2014. 20 с.
32. Федоренко С. В. Безпека студентської молоді в умовах розвитку комп'ютерних технологій: психологічні аспекти / Федоренко С. В // Сучасна наука: тенденція розвитку: матеріали Міжнародної наукової конференції, 5-7 липня 2013. Budapest: Science and Education: Pedagogy and Psychology. 2013. Vol.3. P.195-200.
33. Фромм Е. Анатомія людської деструктивності / Пер. з англ. - Минск: Попурри, 1999. 624 с.
34. Шариф С. Кібер-знущання: проблеми та рішення для школи, класу та дому. Routledge Taylor & Francis, Лондон та Нью-Йорк, 2008. 310 с.
35. Юрьєва Л.Н. Комп'ютерна залежність: формування, діагностика, корекція і профілактика: монографія / Л.Н. Юрьєва, Т.Ю. Больбот. Днепропетровск: Пороги, 2006. URL: <https://studfiles.net/preview/6748925/>.
37. Янг К.С. Диагноз Интернет-зависимость / К.С. Янг // Мир Интернет. – 2000. № 2. 24 – 29 с.
38. Hinduja S., Patchin J. Bullying Beyond the Schoolyard: Запобігання та відповідь на кіберзалякування. Corwin Pr., Лондон та Нью-Йорк, 2008. 254 с.
39. Kumar N., Kumar A., Mahto S.K. et al. (2019) Prevalence of excessive internet use and its correlation with associated psychopathology in 11th and 12th grade students. Gen. Psychiatr., Apr 20, 32(2): e100001.
40. Lorenz K. Das so genannte Böse: Zur Naturgeschichte der Aggression. Deutscher Taschenbuch Verlag, München. 2017. P. 304.
41. McQuade'S., Colt J., Meyer N. Кібер-знущання: захист дітей та дорослих від хуліганів в Інтернеті. Видавнича група Грінвуд, 2019. 221 с.
42. Комп'ютерна залежність. URL: <http://www.computertimer.ru>. 11.06.2020р.
43. Агресивна поведінка. ЗДО "Берізка", м. Городок. URL: <https://gorodocka-gromada.gov.ua/news/1609828240/>
44. IDRlabs. URL: <https://www.idrlabs.com/ua/anger/test.php>
45. Агресивна поведінка дітей і підлітків. URL: <http://osvita.ua/school/method/44708/>

Додаток А

Критерій Колмогорова-Смірнова для шкали інтернет – залежності С.Чена та методики «Види агресивності» Л. Г. Почебут

		К.С	С.В	Т	П	У.В	І.С	Н.Н	Ш.І.З	В.А	Ф.А	П.А	Е.А	С	З.Ш.А
N		33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
Параметры нормального распределения ^{a,b}	Среднее	11,18	10,73	9,18	12,45	9,42	30,88	22,00	52,97	3,45	1,55	3,15	3,42	4,09	15,70
	Среднекв.откл.	3,486	3,439	3,167	4,466	3,250	8,756	7,133	15,036	2,063	1,227	1,822	1,803	2,269	6,217
Наибольшие экстремальные расхождения	Абсолютная	,134	,196	,161	,194	,132	,174	,152	,161	,137	,169	,161	,199	,194	,095
	Положительные	,134	,196	,161	,194	,132	,174	,152	,161	,133	,169	,161	,199	,155	,063
Статистика критерия	Отрицательные	-,075	-,123	-,086	-,129	-,087	-,095	-,101	-,114	-,137	-,160	-,112	-,094	-,194	-,095
	Асимптотическая значимость (2-сторонняя)	,137 ^c	,002 ^c	,030 ^c	,003 ^c	,154 ^c	,012 ^c	,050 ^c	,029 ^c	,121 ^c	,018 ^c	,030 ^c	,002 ^c	,003 ^c	,200 ^{c,d}

a. Проверяемое распределение является нормальным.

b. Вычислено из данных.

c. Коррекция значимости Лилiefорса.

d. Это нижняя граница истинной значимости.

Критерій Колмогорова - Смірнова для тесту на інтернет-залежність Кімберлі Янг та тесту на визначення рівня гніву (IDR Labs International)

		І.З	З	С.Г	В	З.Г	В.Г	Заг.Р
N		33	32	32	32	32	32	32
Параметры нормального распределения ^{a,b}	Среднее	78,55	38,09	62,84	52,06	39,16	46,72	48,03
	Среднекв.откл.	19,007	16,517	19,004	15,929	16,845	22,493	14,459
Наибольшие экстремальные расхождения	Абсолютная	,116	,064	,118	,080	,129	,096	,113
	Положительные	,116	,063	,105	,080	,129	,044	,063
Статистика критерия	Отрицательные	-,082	-,064	-,118	-,068	-,096	-,096	-,113
	Асимптотическая значимость (2-сторонняя)	,200 ^{c,d}	,200 ^{c,d}	,200 ^{c,d}	,200 ^{c,d}	,193 ^c	,200 ^{c,d}	,200 ^{c,d}

a. Проверяемое распределение является нормальным.

b. Вычислено из данных.

c. Коррекция значимости Лилiefорса.

d. Это нижняя граница истинной значимости.

Додаток Б

Кореляції між шкалою інтернет – залежності С.Чена та методикою «Види агресивності» Л. Г. Почебут

	К.С	С.В	Т	П	У.В	І.С	Н.Н	Ш.І.З	В.А	Ф.А	П.А	Е.А	С	З.Ш.А	
К.С	Корреляція Пірсона	1	,784**	,690**	,715**	,591**	,914**	,747**	,897**	,053	-,082	,276	,291	,421*	,327
	Знач. (двухстороння)		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,768	,649	,120	,101	,015	,063
	N	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
С.В	Корреляція Пірсона	,784**	1	,728**	,566**	,589**	,915**	,660**	,859**	,080	,007	,336	,382*	,520**	,459**
	Знач. (двухстороння)	,000		,000	,001	,000	,000	,000	,000	,659	,970	,056	,028	,002	,007
	N	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
Т	Корреляція Пірсона	,690**	,728**	1	,628**	,490**	,869**	,654**	,830**	,154	-,010	,233	,413*	,359*	,389*
	Знач. (двухстороння)	,000	,000		,000	,004	,000	,000	,000	,391	,955	,191	,017	,040	,025
	N	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
П	Корреляція Пірсона	,715**	,566**	,628**	1	,606**	,686**	,936**	,856**	,048	-,280	,149	,142	,193	,129
	Знач. (двухстороння)	,000	,001	,000		,000	,000	,000	,000	,790	,114	,409	,430	,281	,475
	N	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
У.В	Корреляція Пірсона	,591**	,589**	,490**	,606**	1	,640**	,838**	,771**	,185	-,021	,411*	,384*	,410*	,447**
	Знач. (двухстороння)	,000	,000	,004	,000		,000	,000	,000	,303	,909	,018	,027	,018	,009
	N	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
І.С	Корреляція Пірсона	,914**	,915**	,869**	,686**	,640**	1	,748**	,946**	,090	-,043	,328	,435*	,502**	,450**
	Знач. (двухстороння)	,000	,000	,000	,000	,000		,000	,000	,620	,812	,062	,011	,003	,009
	N	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
Н.Н	Корреляція Пірсона	,747**	,660**	,654**	,936**	,838**	,748**	1	,921**	,127	-,179	,279	,250	,307	,285
	Знач. (двухстороння)	,000	,000	,000	,000	,000	,000		,000	,480	,320	,116	,160	,082	,107
	N	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
Ш.І.З	Корреляція Пірсона	,897**	,859**	,830**	,856**	,771**	,946**	,921**	1	,117	-,107	,323	,367*	,438*	,398*
	Знач. (двухстороння)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000		,516	,552	,067	,036	,011	,022
	N	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
В.А	Корреляція Пірсона	,053	,080	,154	,048	,185	,090	,127	,117	1	,208	,339	,392*	,492**	,720**
	Знач. (двухстороння)	,768	,659	,391	,790	,303	,620	,480	,516		,246	,054	,024	,004	,000
	N	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
Ф.А	Корреляція Пірсона	-,082	,007	-,010	-,280	-,021	-,043	-,179	-,107	,208	1	-,122	,048	-,063	,207
	Знач. (двухстороння)	,649	,970	,955	,114	,909	,812	,320	,552	,246		,499	,793	,727	,249
	N	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
П.А	Корреляція Пірсона	,276	,336	,233	,149	,411*	,328	,279	,323	,339	-,122	1	,455**	,511**	,641**
	Знач. (двухстороння)	,120	,056	,191	,409	,018	,062	,116	,067	,054	,499		,008	,002	,000
	N	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
Е.А	Корреляція Пірсона	,291	,382*	,413*	,142	,384*	,435*	,250	,367*	,392*	,048	,455**	1	,525**	,734**
	Знач. (двухстороння)	,101	,028	,017	,430	,027	,011	,160	,036	,024	,793	,008		,002	,000
	N	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
С	Корреляція Пірсона	,421*	,520**	,359*	,193	,410*	,502**	,307	,438*	,492**	-,063	,511**	,525**	1	,850**
	Знач. (двухстороння)	,015	,002	,040	,281	,018	,003	,082	,011	,004	,727	,002	,002		,000
	N	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
З.Ш.А	Корреляція Пірсона	,327	,459**	,389*	,129	,447**	,450**	,285	,398*	,720**	,207	,641**	,734**	,850**	1
	Знач. (двухстороння)	,063	,007	,025	,475	,009	,009	,107	,022	,000	,249	,000	,000	,000	
	N	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33

** . Корреляція значима на рівні 0,01 (двухстороння).

* . Корреляція значима на рівні 0,05 (двухстороння).

Кореляції між тестом на інтернет-залежність Кімберлі Янг та тестом на визначення рівня гніву (IDR Labs International)

		I3	З	СГ	В.	ЗГ	ВГ	Заг.Р
Интерн. Зависимость	Корреляция Пирсона	1	,427*	,309	,428*	,313	,675**	,561**
	Знач. (двухсторонняя)		,015	,085	,015	,081	,000	,001
	N	33	32	32	32	32	32	32
Вспыльчивость	Корреляция Пирсона	,427*	1	,477**	,629**	,500**	,371*	,708**
	Знач. (двухсторонняя)	,015		,006	,000	,004	,036	,000
	N	32	32	32	32	32	32	32
Спектр. Гнева	Корреляция Пирсона	,309	,477**	1	,887**	,540**	,639**	,853**
	Знач. (двухсторонняя)	,085	,006		,000	,001	,000	,000
	N	32	32	32	32	32	32	32
Враждебность	Корреляция Пирсона	,428*	,629**	,887**	1	,563**	,726**	,925**
	Знач. (двухсторонняя)	,015	,000	,000		,001	,000	,000
	N	32	32	32	32	32	32	32
Внешний. Гнев	Корреляция Пирсона	,313	,500**	,540**	,563**	1	,476**	,745**
	Знач. (двухсторонняя)	,081	,004	,001	,001		,006	,000
	N	32	32	32	32	32	32	32
Внутренний. Гнев	Корреляция Пирсона	,675**	,371*	,639**	,726**	,476**	1	,823**
	Знач. (двухсторонняя)	,000	,036	,000	,000	,006		,000
	N	32	32	32	32	32	32	32
Общий. Результат	Корреляция Пирсона	,561**	,708**	,853**	,925**	,745**	,823**	1
	Знач. (двухсторонняя)	,001	,000	,000	,000	,000	,000	
	N	32	32	32	32	32	32	32

*. Корреляция значима на уровне 0,05 (двухсторонняя).

** . Корреляция значима на уровне 0,01 (двухсторонняя).